

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

Нұрмаханұлы Байкен

**«Есірткі заттарын әлеуметтік желілерді қолдана отырып таралуының
алдын-алу»**

Құқықтану магистрі дәрежесін алуға арналған магистрлік диссертация

Ғылыми жетекші: Арнайы заң пәндері
кафедрасының доценті, заң
ғылымдарының кандидаты

_____ Е.Е.Қаженов

Магистрант _____ Б.Нұрмаханұлы

Қосшы қаласы 2022 жыл

Жоспар:

Кіріспе

1-Бөлім. Қазақстан Республикасында есірткінің таралуының алдын алуды құқықтық реттеу

1.1. Қазақстан Республикасында есірткінің таралуының алдын алуды құқықтық реттеу

1.2. Есірткінің таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы шетелдік заңнаманы талдау

1.3. Қазақстан Республикасының аумағында есірткіні заңсыз таратудың қазіргі жай-күйі

2-Бөлім. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының алдын алу

2.1. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып есірткінің таралуына ықпал ететін детерминанттар

2.2. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының алдын алу шаралары

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында елдегі криминогендік жағдайды сапалы жақсартуға қол жеткізу жөніндегі мақсат белгіленеді. Қылмыстық-құқықтық реттеудің жазалау, қалпына келтіру және алдын-алу құралдарын теңдестірудің маңыздылығы атап өтілді. Құқық қорғау органдары мен олардың қызметкерлері қызметінің тиімділігінің өзгермейтін түйінді критерийі халықтың сенім дәрежесі болып табылады. Көрсетілген критерийді тұрақты, үздіксіз арттыру үшін олардың қызметін салдармен күресуден және ведомстволық көрсеткіштерге қол жеткізуден құқық бұзушылықтардың профилактикасына баса назар аудара отырып, трансформациялауды жалғастыру қажет .

Республиканың криминогендік жағдайының әшекейінде есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар аз емес үлеске ие, олардың фигуранттары өткізу нарығын кеңейтуге мүдделі. Есірткіні таратушылардың назарында жас ұрпақ болады. Құқық қорғау органдарының осы саладағы профилактикалық қызметі, кез келген басқаға қарағанда, шын мәнінде азаматтық қоғамның сеніміне негізделуге тиіс, өйткені, біріншіден, қоғам есірткінің таралуына қарсы іс-қимыл жасауға мүдделі; екіншіден, жергілікті халық есірткі тарататын адамдар туралы көбірек біледі.

Өмір заманауи адамдарға үйден шықпай-ақ көптеген адамдармен ақпараттық ресурстар арқылы сөйлесуге мүмкіндік береді. Интернет желісі адамдардың күнделікті өмірін бірнеше рет жаңартты. Алайда, жағымды жақтардан басқа, өкінішке орай, бүкіләлемдік "веб" ақпаратының қол жетімділігінің жағымсыз жақтары да бар. Мысалы, әлеуметтік желілер арқылы қоғамға қарсы заңсыз ақпарат таратылады, ол басқа негативтермен қатар есірткіні насихаттауды да қамтиды. Есірткіні таратушылар түрлі-түсті

шақыру бейне роликтерін жасай отырып, жас ұрпақты насихатталатын есірткілердің зиянсыздығына сендіреді, тұтынудың бастан кешкен тәжірибесінен ләззат алады, сол арқылы оларды жаңылыстырады және жастарды есірткіні әлеуетті тұтынушы жолына бағыттайды.

Қауіп-әлеуметтік желілер қолданушыға сайттардағы тиісті сілтеме арқылы, әлеуметтік желілердегі жабық қауымдастыққа кіру паролі мен есірткі бар заттардың болжамды сатушысының "хэштегі" арқылы қол жеткізуге мүмкіндік береді. Аталған факт қазіргі қазақстандық қоғам үшін есірткі заттардың таралу проблемасының нақты қауіптілігін, өзектілігін бағалауға мүмкіндік береді.

"Қазіргі таңда есірткі заттарының түрлері, қолдану тәсілдері және өткізу туралы ақпарат алудың кең мүмкіндіктері бар. Есірткіге мас болу сияқты "жарқын" сезімдерге қол жеткізу үшін есірткі сатушыны іздеу немесе виртуалды дүкен арқылы есірткіні сатып алу міндетті емес. Іздеу ресурсының жолына немесе прокси-серверлер жүйесі арқылы фразаны тыңдаудан қорғалған анонимді желі байланысын орнатуға мүмкіндіктер бар. Мұндай сұрау үшін желі қолданушысына әлеуметтік қауіпті ақпаратты қамтитын әртүрлі виртуалды сайттарға көптеген сілтемелер берілуі мүмкін".

Зерттеу тақырыбының ғылыми әзірлену дәрежесі - З.Л. Дзакоев, Г.В. Зазулин, А. Дьяченко, Е.Четвертакова, Е.А. Буркова, Н.А. Захаров, В.С. Соловьёв, Д.С.Евсюкова, С. В. Шарманкин, И. В. Жилавская, А. Волков, А.В. Киселев, К.А. Борисенко, А. Л. Носов, О. Н. Корчагин, К. А. Колесников сияқты ғалымдар өз жұмыстарында есірткінің таралуының алдын алу мәселелерін қарастырды.

Қазақстандық ғалымдар арасында бұл мәселеге Н.М. Абдиров, А. В. Иванилова, Б. У. Сейтхожин, А. Х. Фетқұлов, А. Т. Әбеуова және т. б. назар аударған.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты - әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының алдын-алу жөніндегі теориялық және практикалық деректерді қорыту, заңнаманы және қылмыстың осы

түрінің алдын-алу шараларын жетілдіру жөніндегі негізделген ұсынымдар әзірлеу болып табылады.

Мақсатқа қол жеткізу мынадай міндеттерді шешуді көздейді:

- Қазақстан Республикасында есірткінің таралуының алдын-алуды құқықтық реттеуді қарау;
- есірткінің таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы шетелдік заңнамаға талдау жүргізу;
- Қазақстан Республикасының аумағында есірткінің таралуының қазіргі жай-күйін зерделеу;
- әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуына ықпал ететін детерминанттарды зерттеп, алдын-алу жөніндегі шаралар туралы мәселені қарау.

Зерттеу объектісі - халықтың денсаулығын қылмыстық-құқықтық қорғау процесінде, сондай-ақ Қазақстан Республикасында есірткі мен оларға ұқсас заттар айналымының белгіленген тәртібін іске асыру кезінде, оның ішінде интернеттің әлеуметтік желілерін пайдалану саласында қалыптасатын қоғамдық қатынастар болып табылады.

Зерттеу нысанасы - интернет желісін пайдалана отырып, есірткінің және сол тектестердің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстардың деңгейін, құрылымын, серпінін сипаттайтын деректер, сондай-ақ осы саладағы қылмыстың негізгі детерминанттары, құқық қорғау органдары мен қоғамдық құралымдардың компьютерлік технологияларды (интернет желісін) пайдалана отырып, есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстардың алдын алу жөніндегі қызметі болып табылады.

Тақырыптың ғылыми жаңалығы - әлеуметтік желілерді қолдана отырып, есірткіні таратудың құқықтық реттелуі мен криминологиялық ерекшелігін кешенді зерттеу арқылы алғаш рет шет мемлекеттердің оң тәжірибесін ескере отырып, тиісті құқықтық нормаларды жетілдіру бойынша ұсыныстар жасауға тырысу.

Зерттеудің нормативтік базасы - әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының профилактикасын регламенттейтін халықаралық құқықтық актілерден, ТМД елдерінің және Қазақстан Республикасының заңнамаларынан, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларынан тұрады.

Зерттеудің теориялық негізі - біз таңдаған тақырыпқа арналған отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми зерттеулерінің нәтижелері құрайды.

Зерттеудің әдіснамалық негізі объективті шындықты танудың әмбебап диалектикалық әдісі, криминологияның, қылмыстық құқықтың және басқа ғылымдардың доктриналық ережелері болды.

Зерттеу кезеңдері - күтілетін нәтижелер және оларды енгізу мен апробациялаудың болжамды бағыттары. Диссертациялық зерттеудің нәтижелері заң саласындағы жоғары оқу орындарында қылмыстық құқық пен криминологияны оқыту кезінде, сондай-ақ тергеушілерді, анықтаушыларды, анықтау және тергеу органдарының құрылымдық бөлімшелерінің бастықтарын, прокурорларды, судьяларды, адвокаттарды бастапқы даярлау, біліктілігін арттыру және қайта даярлау жүйесінде сенімді теориялық және әдістемелік материал бола алады.

Қорғауға шығарылатын тұжырымдамалар:

1. Шет мемлекеттердің оң заңнамалық тәжірибесін ескере отырып, ҚР ҚК 297-бабының бірінші бөлігін толықтырып, түпкілікті мынадай редакцияда жазылсын: "Есірткіні, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, өндіру, қайта өңдеу, сатып алу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу", сондай-ақ, Қытай тәжірибесі бойынша есірткі заттарын заңсыз таратумен айналысатын адамдар туралы полицияға ақпарат берген адамдарға сыйақы беру көзделсін.

2. ҚР ҚК 296-бабы 1-бөлігінің диспозициясында "қоғамдық орындарда" деген тұжырымды қолданудың сәтсіздігіне байланысты, ҚР ҚК 296-бабының

1-бөлігінің диспозициясынан "қоғамдық орындарда" деген сөздер алып тасталсын.

3. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының тиісті профилактикасын қамтамасыз ету мақсатында:

- ішкі істер органдарының құрылымында арнайы жедел бөлімше құру, оның негізгі міндеті есірткі мен психотроптық заттардың, сондай-ақ оларды насихаттаумен және таратумен айналысатын адамдардың заңсыз айналымына байланысты жедел ақпаратты іздестіру болады;

- "Жедел-іздестіру қызметі туралы "Қазақстан Республикасы Заңының 11-бабының 2-бөлігінде бекітілген жалпы жедел-іздестіру іс-шараларының тізбесін ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып жасалатын қауіпті психобелсенді заттардың заңсыз айналымы туралы ақпаратты табу жөніндегі іс-шарамен толықтырылсын. Бұл іс-шараны жедел-іздестіру қызметінің міндеттерін шешу мақсатында ақпаратты және мүмкіндіктерді орынды үйлестіру және оңтайлы пайдалану жолымен Интернет желісінде ақпараттық-телекоммуникациялық ресурстар түрінде аты аңызға айналған объектілерді құру жөніндегі уәкілетті жедел бөлімшелердің заңнамада көзделген мақсатты қызметі деп түсіну керек.

1-Бөлім. Қазақстан Республикасында есірткінің таралуының алдын алуды құқықтық реттеу

1.1. Қазақстан Республикасында есірткінің таралуының алдын алуды құқықтық реттеу

Есірткі адамзатқа ежелден бері белгілі. Алайда, қазіргі уақытта есірткіні медициналық емес тұтыну планетарлық ауқымдағы үлкен проблемаға айналды. Есірткіні қолдану адамның деградациясына және оның біртіндеп криминализациясына қауіп төндіріп қана қоймайды, сонымен бірге тұтынушылардың өміріне қауіп төндіреді және, сайып келгенде, қоғамның денсаулығы мен моральының әл-ауқатына теріс әсер етеді. Нашақорлық "жердегі өмірге зор қауіп төндіреді" деген пікір де бар [1. 321-325].

2020 жылы жасалған және Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы жариялаған соңғы дүниежүзілік Есірткі туралы есеп бойынша 2018 жылы әлемде 269 миллион адам есірткі қолданған, 35 миллионнан астам адам есірткіні тұтынудан туындаған бұзылулардан зардап шегеді[2. 1].

Баяндамада шекаралардың жабылуына және адамдардың қозғалысын шектеуге себеп болған «Covid-19» пандемиясы есірткі тапшылығының пайда болуына ықпал еткені айтылған. Өз кезегінде, тапшылық таратылатын есірткінің сапасының төмендеуіне (олардың тазалық дәрежесіне) ықпал етті, бұл тұтынушылардың денсаулығына қосымша қауіп төндіреді.

Сонымен қатар, баяндамада соңғы жылдардағы зерттеулер бұрын танылғаннан гөрі тұтынушының денсаулығына теріс әсер еткенін атап өтті.

2021 жылғы он айда Нұр-Сұлтан қаласында нашақорлыққа және есірткі қылмысына қарсы бағытталған мемлекеттік органдардың қызметін үйлестіру жөніндегі ведомствоаралық штаб жоспарының тармақтарын іске асыру жөніндегі ақпарат жоғарыда аталған мәселелердің Қазақстан Республикасы үшін де өзектілігін куәландыруы мүмкін.

Заңсыз айналымнан 113 килограмм 778 грамм есірткінің әртүрлі түрлері тәркіленді, оның ішінде:

- 2 кг. 261гр. героин;
- 26 кг. 871гр. марихуана;
- 78 кг. 990гр. гашиш;
- 5 кг. 600гр. синтетикалық есірткілер [3. 1].

Есірткінің таралу қауіпін әлемдік қауымдастық 20 ғасырдың басында түсінді. Бұған 1909 жылы Шанхай опиум комиссиясының отырысы өткендігі дәлел.

01.12.1911-23.01.1912 жылдар аралығында өткен Гаагадағы Халықаралық конференцияның нәтижесінде есірткіні таратуға қарсы іс-қимыл туралы бірінші халықаралық шарт қабылданды.

Содан бері есірткінің таралуы және олардың салдары тиісті құқықтық актілердің қабылдануымен халықаралық деңгейде бірнеше рет талқыланатын тақырыпқа айналды. Осындай соңғы құжаттардың бірі 1988 жылғы 12 желтоқсанда Венада қабылданған есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес туралы БҰҰ Конвенциясы болып табылады.

Есірткінің таралуының алдын алуды құқықтық реттеу туралы мәселені Қазақстан Республикасының заңдары қабылданғаннан бастау керек:

- "1961 жылғы Есірткі туралы бірыңғай конвенцияға түзетулер туралы 1972 жылғы Хаттамаға сәйкес оған енгізілген түзетулермен Қазақстан Республикасының 1961 жылғы Есірткі туралы бірыңғай конвенцияға қосылуы туралы" 1998 жылғы 1 шілдедегі Заңы;

- 1988 жылғы 20 желтоқсандағы Есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес туралы Біріккен Ұлттар Ұйымының Конвенциясына Қазақстан Республикасының қосылуы туралы" 1998 жылғы 29 маусымдағы Заңы;

Кейінірек қабылданған Конвенция біріншісінің іс-әрекетін жоймайды, керісінше оның ережелерін кеңейтеді, толықтырады.

1961 жылғы Есірткі туралы бірыңғай конвенция келесі жалпы міндеттерді айқындайды:

"Тараптар

а) осы Конвенцияның қаулыларын өз аумақтары шегінде қолданысқа енгізу және орындау үшін;

б) осы Конвенцияның қаулыларын орындауда басқа мемлекеттермен ынтымақтасу үшін;

в) осы Конвенцияның қаулыларын сақтау шартымен есірткін өндіруді, дайындауды, әкетуді, әкелуді, бөлуді, оларды сатуды және оларды қолдану мен сақтауды тек медициналық және ғылыми мақсаттарда ғана шектеу үшін

қажетті заңнамалық және әкімшілік шараларды қабылдайды" [4. 1].

1988 жылғы Конвенция есірткі контрабандасына қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастықтың басты құралы ретінде есірткінің заңсыз айналымы есебінен алынған кірістер мен мүлікті қадағалауды, тоқтатуды және тәркілеуді; есірткі тасымалдаушыларды экстрадициялауды; оларды соттық қудалау үшін беруді көздейді.

Қатысушы мемлекеттер есірткіге сұранысты жою немесе қысқарту бойынша өздеріне міндеттемелер алады.

Осылайша, Қазақстан Республикасының аумағында есірткінің заңды айналымын құқықтық реттеу және олардың заңсыз таратылуына қарсы күрес жоғарыда көрсетілген конвенциялардың ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Белгілі Қазақстандық криминолог Н. М. Әбдіровтың айтуынша, "1961 жылға дейін кез-келген ел Есірткіні бақылау саласындағы саясатын өз бетінше анықтаған және белгілі бір дәрежеде өз аумағынан тыс немесе ең жақын аймақта есірткінің айналымы мен тұтынылуына байланысты проблемалардың бар екендігі туралы кең көлемді түсінікке ие болған жоқ" [5. 5].

Шынында да, қазіргі кезеңде мемлекеттік шекараларды еңсеру уақыт пен процедуралық тұрғыдан жеңілдетілген жағдайда, жеке мемлекеттердің

ғана емес, континенттердің де шекараларын кесіп өтетін үлкен адам ағымы байқалады. Саяхатшылардың арасында есірткі сатушылар да бар. Осыған байланысты есірткін заңсыз тарату жөніндегі халықаралық проблема туралы айту керек. Сондықтан есірткінің заңсыз айналымына қарсы күресті реттейтін, осы күрестің бірыңғай стандарттарын белгілейтін халықаралық құқықтық актілерді қабылдау қажеттілігі өзекті болып табылады.

Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан Республикасы ТМД, ЕурАзЭҚ, ОАЭС, АӨСШК, ҰҚШҰ немесе ШЫҰ шеңберіндегі түрлі форматтағы бірқатар үкіметаралық және ведомствоаралық келісімдер мен шарттардың қатысушысы болды.

2008 жылғы 6 қарашада Қазақстан Әзірбайжан Республикасы, Қырғыз Республикасы, Ресей Федерациясы, Тәжікстан Республикасы және Өзбекстан Республикасы арасындағы есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі Орталық Азия өңірлік ақпараттық үйлестіру орталығын құру туралы келісімді ратификациялады.

Бұл орталықтың міндеті қатысушы мемлекеттерге есірткінің заңсыз айналымына қарсы іс-қимылда көмек көрсету және осы саладағы қызмет сапасын арттыру болып табылады.

Қазіргі уақытта Орталық Азия елдеріне арналған бағдарлама жұмыс істейді, онда 2022 жылдан бастап 2025 жылға дейін Орталық Азиядағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы (БҰҰ ЕҚБ) жұмысының ұсынылатын ауқымы мен бағыты баяндалады

БҰҰ ЕҚБ бағдарламасы Қазақстаннан басқа Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстанды да қамтиды.

Бағдарлама келесі тармақтарға сәйкес келетін кешенді тәсілді көрсетеді:

а. субөңірлік ынтымақтастықты, жауапкершілікті және қаржыландыруды күшейту;

б. БҰҰ ЕҚБ жұмысының көрнекілігін арттыру;

с. БҰҰ ЕҚБ барлық іс-шараларының ортақ мақсатқа қол жеткізуге ықпал етуін және жаһандық стратегия мен ТДМ шеңберімен келісілуін қамтамасыз ету;

д. нәтижелер негізінде мониторингті, есептілікті және бағалауды күшейту;

е. сондай-ақ өңірдегі барлық мүше мемлекеттер үшін сараптамалық білімді дамыту, өзара тәжірибе алмасу және стратегиялық пайымды әзірлеуге үлес қосу» [6. 5].

Осы бағдарламаның негізіндегі дәлелдер базасы үш тірекке негізделген:

БҰҰ ЕҚБ-нің 2021-2025 жылдарға арналған жаһандық стратегиясы және БҰҰ ауқымындағы басқа да тиісті басшылық нұсқаулар; серіктестермен тұрақты және жалғасатын кеңестер.

2002 жылғы 30 шілдеде Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысымен Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрестегі ынтымақтастығы туралы келісім бекітілді.

Аталған құжатта "тараптар есірткі мен прекурсорлардың заңсыз айналымына, сондай-ақ есірткіні теріс пайдалануға қарсы іс-қимыл саласында мынадай негізгі бағыттар бойынша ынтымақтастықты жүзеге асырады" делінген:

- есірткі мен прекурсорлардың заңсыз айналымына байланысты қылмыстың жай-күйін талдау;

- есірткілер мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күресте тараптар ынтымақтастығының құқықтық базасын жетілдіру, халықаралық шарттардың ережелерін ескере отырып, осы саладағы ұлттық заңнамаларды үйлестіру;

- нашақорлыққа, есірткі мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы іс-қимылдың бірлескен бағдарламаларын әзірлеу;

- есірткі мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күреске бағытталған БҰҰ конвенцияларының, басқа да халықаралық шарттардың ережелерін орындау үшін келісілген шараларды жүзеге асыру» [7. 1].

Мұндай реттеудің негізгі отандық құқықтық базасын "есірткі, психотроптық заттар, сол тектестер мен прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл шаралары туралы" 1998 жылғы 10 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы (бұдан әрі-заң) құрайды, ол есірткі, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың айналымы саласындағы мемлекеттік саясаттың құқықтық негіздерін белгілейді. Наркологиялық көмек көрсету және азаматтардың денсаулығын сақтау мақсатында олардың заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл шараларын белгілейді. Қоғамдық және мемлекеттік қауіпсіздікті қорғау мақсатында олардың заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл шараларын белгілейді

"Есірткінің, психотроптық заттардың, прекурсорлардың айналымы саласындағы мемлекеттік саясат және олардың заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл мынадай қағидаттарда жүзеге асырылады:

- 1) есірткінің, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың айналымы саласындағы қызметті мемлекеттік бақылау;
- 2) есірткінің, психотроптық заттардың, сол тектестердің, прекурсорлардың айналымын мемлекеттік реттеу және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл жасау арқылы жүзеге асырылады;
- 3) есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың айналымы саласындағы қызметті лицензиялау арқылы жүзеге асырылады;
- 4) мемлекеттік және өзге де органдардың қызметін ведомствоаралық және ведомствоішілік үйлестіру негізінде жүзеге асырылады;
- 5) есірткінің, психотроптық заттардың, сол тектестердің, прекурсорлардың заңсыз айналымының және оларды теріс пайдаланудың

жолын кесуге бағытталған жұмысты ұйымдастыру мен жүргізу міндеттерін кешенді шешу қағидаттарына негізделеді;

6) есірткіні, психотроптық заттарды, сол тектестерді және соған байланысты құқық бұзушылықтарды медициналық емес мақсатта пайдаланудың профилактикасын қамтамасыз ету қағидаттарына негізделеді;

7) есірткіні, психотроптық заттарды, сол тектестерді және соған байланысты құқық бұзушылықтарды медициналық емес мақсатта пайдаланудың, оның ішінде қоғамдық, діни, халықаралық және басқа да ұйымдар мен азаматтарды ерікті негізде тарту арқылы олардың профилактикасы үшін әлеуметтік базаны кеңейту;

8) есірткінің, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың айналымын бақылау саласындағы халықаралық ынтымақтастықты, олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл шараларын нығайту қағидаттарына негізделеді» [8].

Осы Заңда мынадай негізгі ұғымдар бекітілген:

- "1961 жылғы Есірткі туралы бірыңғай конвенцияға түзетулер туралы 1972 жылғы Хаттамаға сәйкес оған енгізілген түзетулері бар 1961 жылғы Есірткі туралы бірыңғай конвенция мен Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес бақылауға жататын есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлар тізіміне енгізілген синтетикалық немесе табиғи текті заттар", деп танылатын есірткі;

- есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың айналымы-Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес рұқсат етілген және бақыланатын құрамында есірткі бар өсімдіктерді өсіруге, жинауға және дайындауға, есірткін, психотроптық заттар мен прекурсорларды әзірлеуге, өндіруге, қайта өңдеуге, әкелуге, әкетуге, транзитке, тасымалдауға, жіберуге, сатып алуға, Сақтауға, бөлуге, өткізуге, пайдалануға, жоюға байланысты қызмет түрлері;

- есірткі, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың заңсыз айналымы - Қазақстан Республикасының

заңнамасын бұза отырып жүзеге асырылатын есірткі, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың айналымы» [8] және т.б.

Аталған заң есірткін, психотроптық заттар мен прекурсорларды мақсатты пайдалануға байланысты қатынастарды реттейді, оларды медицина мен ғылымда, сондай-ақ өнеркәсіптің кейбір салаларында пайдалануға болатыны белгілі.

Есірткін дайындау үшін пайдаланылатын құралдардың, жабдықтардың тізбесін белгілеу, сондай-ақ өндіру, дайындау, сақтау, пайдалану, босату, өткізу, жіберу, сатып алу, ел аумағына әкелу, одан әкету қағидаларын белгілеу жөніндегі өкілеттік Қазақстан Республикасының үкіметіне тиесілі.

Осы Заң 24-бапта есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың айналымы саласындағы насихатқа тыйым салу және жарнаманы шектеу туралы ережелерді бекітеді.

Сондай-ақ есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына және оларды теріс пайдалануға қарсы іс-қимыл жөніндегі шаралар көзделген.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 3 шілдедегі қаулысымен бекітілген

- Қазақстан Республикасында бақылауға жататын есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың тізімі;

- Заңсыз айналымнан табылған есірткін, психотроптық заттарды, сол тектестер мен прекурсорларды шағын, ірі және аса ірі мөлшерге жатқызу туралы жиынтық кесте;

- Есірткі, психотроптық заттардың құрылымдық формулаларындағы сутегі, галогендер және (немесе) гидроксильді топтар атомдарын алмастырғыштардың тізімі.

Белгілі болғандай, экономикалық тұрғыдан да, әлеуметтік жағынан да маңызды қызмет түрлері мемлекеттік лицензиялауға жатады.

"Лицензиялау институты-бұл кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің жеке мүдделерінің тұтастай қоғамның жария мүдделерімен теңгерімін қамтамасыз

ету мақсатында кәсіпкерлік қатынастарды әкімшілік-құқықтық реттеу нысандарының бірі" [9. 522-524].

"Лицензиялау бір жағынан, азаматтардың заңмен тыйым салынбаған қызмет түрлерімен айналысу құқығын іске асырудың пәрменді тетігі, екінші жағынан – заңдылықты қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі болып табылады" [10. с 57]

"Рұқсаттар және хабарламалар туралы" 2014 жылғы 16 мамырдағы Қазақстан Республикасының заңында мынадай анықтама бекітілген - "лицензия-жеке немесе заңды тұлғаға, сондай-ақ қызметінің нысанасы қаржылық қызметтер көрсету болып табылатын шетелдік заңды тұлғаның филиалына қауіптіліктің жоғары деңгейіне байланысты лицензияланатын қызмет түрін не лицензияланатын қызмет түрінің кіші түрін жүзеге асыруға лицензиар беретін бірінші санаттағы рұқсат" [11].

Республикада есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңды айналымы орын алғанын атап өткен жөн. Заңға сәйкес осы саладағы қызметтің барлық түрлерін "осы Заңның 19, 20-баптарында көзделген жағдайларды қоспағанда, заңды тұлғалар қызметтің нақты түріне лицензия алғаннан кейін бес жылға дейінгі мерзімге жүзеге асырады" [8].

Заңда көрсетілген ерекшеліктер есірткі мен психотроптық заттар, олардың аналогтары, прекурсорлар пайдаланылатын сараптамалық және криминалистік қызметке, сондай-ақ қарсы барлау және жедел-іздігіру қызметіне қатысты. Әртүрлі құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жауапкершілік олардың қоғамдық қауіптілігінің ауырлығына байланысты градацияға ие.

Осыған байланысты есірткі заттарды заңсыз таратқаны үшін жауапкершілік олардың ауырлық дәрежесіне қарай Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінде (бұдан әрі - ҚР ӘҚБтК) және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (бұдан әрі-ҚР ҚК) көзделген.

Қазақстан Республикасындағы есірткінің айналымы саласындағы мемлекеттің мүдделерін әкімшілік-құқықтық қорғау, сондай-ақ мемлекеттің кез келген өзге салалардағы мүдделерін әкімшілік-құқықтық қорғау көздеуге тиіс:

біріншіден, белгілі бір саладағы қызмет тәртібін нақты нормативтік белгілеу;

екіншіден, заңнамада белгіленген қызмет ережелерінің сақталуын бақылау және қадағалау;

үшіншіден, қызметтің заңды тәртібі бұзылған жағдайда, мемлекет әкімшілік-құқықтық ықпал ету шараларын қолдануға тиіс, соның салдарынан есірткі айналымы тәртібін бұзу субъектілері заңға бағынатын мінез-құлыққа мәжбүр болады.

Берілген саладағы қызмет тәртібін Нормативтік бекіту жоғарыда көрсетілген нормативтік құқықтық актілер кешенімен реттеледі.

Сонымен бірге, құқықтық әдебиеттерде Біз "қадағалау" және "бақылау" ұғымдарының нақты айырмашылығын таппадық. Ғалымдар бұл ұғымдар мазмұны жағынан өте жақын екендігімен келіседі. Бұл жағдай осы ұғымдарды бақылау-қадағалау тіркесінде қолдануды анықтайды (мысалы: бақылау-қадағалау функциясы).

Ф.С. Разаренов "Бақылау мен қадағалау арасындағы айырмашылықты сыртқы бақылау органдарының тексерілетін қызметтің дұрыстығы тұрғысынан да, орындылығы тұрғысынан да тексеруді қамтитын неғұрлым кең құзыретке ие екенін көреді. Бұдан басқа, бақылау және қадағалау объектілерінің де айырмашылықтары бар. Әкімшілік қадағалау оны мемлекеттік басқаруда заңдылықты қамтамасыз етудің дербес құқықтық әдісі ретінде айтуға мүмкіндік беретін өзіндік жүзеге асыру әдістерін қарастырады. Бұл әдіс заңдардың нақты сақталуын жүйелі бақылауды қамтиды және бұзушылықтардың алдын алуға, анықтауға және жолын кесуге, сондай-ақ құқық бұзушыларды жауапқа тартуға бағытталған" [12. 75].

"Әкімшілік қадағалаудың басты міндеті-оның нақты мақсаттарды орындау үшін басқарылатын "объектілермен байланысы".

Әкімшілік қадағалау кезінде жария басқаруды жүзеге асыратын мемлекет үшін бастысы, [13. 35] А. В. Мартыновтың айтуынша, "қоғамдық өмірдің" ауырсыну нүктелеріне " әсер ету. Басқаша айтқанда, басқарылатын объектілермен байланысу арқылы осы басқару субъектілерін тиісті түрде әрекет етуге мәжбүрлеу" [14. 74].

Қарастырылып отырған ұғымдардың ұқсастықтары мен айырмашылықтары туралы ғылыми пікірталасқа кіріспей, Э.Г.О. Рустамовтың тұжырымдарымен келісу керек, ол былай деп жазады: "Бақылау және қадағалау қызметі мемлекет қызметінің ажырамас элементі болып табылады. Алайда, белгілі бір басқару жүйесіне қатысты бақылау сыртқы және ішкі болуы мүмкін, ал бақылау тек сыртқы болуы мүмкін. Макро деңгейде мемлекеттік бақылау және қадағалау жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясаттың тиімділігін бағалауға, ал микро деңгейде - қолданыстағы нормативтік құқықтық актілердің орындалуын инспекциялауды жүзеге асыруға және қабылданатын шешімдердің тиімділігін бағалауды жүргізуге мүмкіндік береді"[15. 130-133].

Бақылау-қадағалау қызметінің нәтижесінде заң ережелерінің әртүрлі бұзушылықтары анықталуы мүмкін екендігі жалпыға мәлім. Осы бұзушылықтардың сипатына қарай құқық бұзушыларға құқықтық ықпал ету шаралары қолданылады. Айта кету керек, құқық бұзушыларға әрқашан құқықтық әсер ету әдісі - оларды әкімшілік жауапкершілікке тарту болып табылмайды. Осылайша, анықталған кемшіліктер мен бұзушылықтар бойынша уәкілетті билік құрылымы анықталған бұзушылықтарды жою қажеттілігі туралы әкімшілік нұсқама бере алады немесе жоғары тұрған ведомстволық мекемеге бұзушылықтар туралы ақпарат бере алады, сондай-ақ бұзушылықтарды сол жерде және анықталған кезде тікелей жоюға қатыса алады.

Қаралып отырған саладағы әкімшілік жауапкершілік ҚР ӘҚБтК-нің келесі баптарын қарастырады:

- 420-бап Жабайы сораны жоюға шаралар қолданбау;
- 421-бап Құрамында есірткі бар егістіктерді күзетуді қамтамасыз етуге шаралар қолданбау;
- 422-бап Есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорларды өткізудің және (немесе) медициналық емес тұрғыдан тұтынудың жолын кесуге шаралар қолданбау;
- 423-бап Есірткі, психотроптық заттарды және сол тектестерді, прекурсорларды насихаттау немесе заңсыз жарнамалау;
- 427-бап Есірткі, психотроптық заттар, прекурсорлар айналымы саласындағы объектілер мен үй-жайлардың техникалық нығайтылу талаптарын бұзу.

ҚР ӘҚБтК-нің аталған баптарында көзделген құқық бұзушылық субъектілері негізінен заңды тұлғалар - шағын, орта және ірі кәсіпкерлік субъектілері болып табылады. Жеке тұлға 420-бапта көзделген құқық бұзушылықтың субъектісі ретінде ғана танылады.

Осы баптардың санкциялары жеке тұлғалар үшін айлық есептік көрсеткіштің оннан екі мыңға дейінгі шегінде айыппұл салуды көздейді.

ҚР ҚК-нің 11-тарауында "Халық денсаулығы мен имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар" көзделген 296-303-баптары бар. Осы баптармен есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың айналысы саласындағы әртүрлі құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жазалар белгіленеді.

Өздеріңіз білетіндей, қылмыстық жауапкершілік жасына жеткен, тек ақыл-есі дұрыс жеке тұлғалар ғана қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъектілері бола алады.

Аталған баптардың санкциялары құқық бұзушылықтың ауырлық дәрежесіне қарай жазаның алуан түрін, оның ішінде ең ұзақ мерзімі жиырма жылды құрайтын айыппұлдарды, қоғамдық жұмыстарға тартуды, әртүрлі

мерзімдерге қамауға алуды, бас бостандығынан айыруды көздейді. Қосымша жаза ретінде мүлікті тәркілеу, сондай-ақ белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру көзделген.

Осылайша, Қазақстан Республикасында есірткінің таралуының алдын алуды құқықтық реттеу халықаралық нормативтік актілерді басқаратын нормативтік құқықтық актілердің көлемді кешенін білдіреді.

Бұл құқықтық кешенге есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңды айналымын реттейтін құқықтық актілер, сондай-ақ олардың заңсыз таратылғаны үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті белгілейтін заңнама кіреді.

1.2. Есірткінің таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы шетелдік заңнаманы талдау

Есірткінің таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы шетелдік заңнаманы талдауды саралау арқылы жүргізуді шештік, атап айтқанда: алдымен жақын шет елдердің, содан кейін алыс шет елдердің заңнамасына талдау жасау.

Криминологиялық шаралардан басқа, есірткінің таралуына қарсы тұрудың негізгі тәсілдері оларды заңсыз тарату үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік белгілеу болып табылады.

Қазақстан Республикасының мысалында анықтағанымыздай, есірткінің, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңды айналымы тәртібін бұзғаны үшін жауапкершілік әкімшілік заңнамада соншалықты қатаң емес. Сондықтан есірткінің таралуына қарсы күрестің ең тиімді құралы қылмыстық заңнама болып табылады, өйткені ол жауапкершіліктің ең жоғары деңгейін көздейді.

ТМД мемлекеттері үшін Ұлттық қылмыстық заңнаманы жетілдіру процесінде базалық құжат - 1996 жылғы 17 ақпандағы ТМД елдерінің Модельдік Қылмыстық кодексі. Модельдік кодекс қабылданған сәттен бастап сәйкес толықтырулар мен өзгерістерге ұшырады, олардың соңғысы 2015 жылғы 27 желтоқсанда енгізілді. Осыған байланысты ТМД елдерінің

Қылмыстық кодексінің көптеген ережелері іс жүзінде бірдей, құқықтық қатынастардың осы саласын реттейтін нормалар денсаулық пен адамгершілікке қарсы зорлық – зомбылыққа арналған ұқсас бөлімдер мен тарауларға орналастырылған, дегенмен бұл қылмыстарды Өзбекстан Қылмыстық кодексінде "Есірткі немесе психотроптық заттардың заңсыз айналымын құрайтын қылмыстар" сияқты тәуелсіз тарауға бөлу тәжірибесі бар.

Атап айтқанда, Молдова Республикасынан басқа ТМД-ға қатысушы барлық мемлекеттердің Қылмыстық кодекстерінде өткізу мақсатының болуына немесе болмауына байланысты сараланған жауапкершілік белгіленеді.

Есірткі заттарымен заңсыз іс-әрекеттер үшін жауапкершілікті көздейтін нормалардың диспозициясы ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің көптеген Қылмыстық заңдарында ұқсас құрылымға ие. Оларда есірткі, атап айтқанда оларды дайындау, қайта өңдеу, сатып алу, сақтау, тасымалдау, жөнелту, өткізу нысанасы болып табылатын ұқсас әрекеттер криминализацияланады.

Алайда бірқатар мемлекеттердің заңнамасында кейбір айырмашылықтар бар. Мысалы, Әзірбайжан Республикасының (234-б.), Молдова Республикасының (217-б.), Тәжікстан Республикасының (200-201б.) және Украинаның (307, 309-б.) қылмыстық кодекстері өткізу мақсатында немесе мақсатынсыз есірткі мен психотроптық заттарды дайындау үшін ғана емес, оларды өндіру үшін де жауапкершілікті белгілейді.

ТМД-ға қатысушы басқа мемлекеттердің заңнамасында «өндіріс» деп көрсетілген заттарды бірнеше мәрте, яғни «сериялық» алуға бағытталған әрекет ретінде қамтыған.

Есірткі өнімдерін өндірудің бір түрі бола отырып, ол үлкен қоғамдық қауіпке ие, өйткені өндіріс есірткіні сериялы, жаппай және жүйелі түрде өндіруді білдіреді, бұл олардың кең көлемде таралуына және айтарлықтай пайда табуына байланысты. Осыған байланысты есірткіні өнеркәсіптік жабдықты пайдалана отырып өндіруді қылмыстық заңнамада оның қоғамдық

қауіптілігінің жоғары деңгейін көрсете отырып, дербес әрекет ретінде қараған орынды болар еді.

ТМД елдерінің Қылмыстық кодексіндегі қылмыстардың пәні көп жағдайда есірткі және психотроптық заттар деп аталады (Әзірбайжан мен Молдовадан басқа: тек есірткі)

Бұдан басқа, Беларусь пен Тәжікстанда есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстың нысанасы ретінде олардың прекурсорлары, есірткі мен психотроптық заттарды дайындау үшін пайдаланылатын құралдар мен жабдықтар да аталған. ТМД-ға қатысушы барлық мемлекеттердің Қылмыстық кодекстерінде есірткін өткізумен байланысты қылмыстардың негізгі саралаушы құрамдары бар. Өткізу мақсатынсыз есірткімен байланысты қылмыстардың ұқсас құрамдары, сондай-ақ Әзірбайжан Республикасынан басқа, ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің көптеген қылмыстық заңнамаларына енгізілген.

Бұл ретте ауырлататын мән-жайлар өткізу мақсатында немесе мақсатынсыз қылмыс жасалғанына байланысты сараланбайды.

ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында, әдетте, есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстар саралау мән-жайлары болып танылады: ірі мөлшерде; адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша жасаған әрекеттері; қайта; бұрын осы түрдегі қылмыс жасаған адам. Ерекше ауырлататын мән-жайлар ретінде: есірткі құралының аса ірі мөлшеріне немесе ұйымдасқан топқа қатысты қылмыс жасау көзделеді.

Аталған мән-жайлар ТМД-ға қатысушы барлық мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында қамтылған.

Тәжікстан Республикасының Қылмыстық заңында ғана мынадай ерекше саралау мән-жайлары көзделген: өткізу мақсатында немесе мақсатынсыз қылмыс жасау; қауіпті немесе аса қауіпті рецидивистпен жасау; бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу орындарында жасау.

Армения Республикасының Қылмыстық кодексі бас бостандығынан айыру немесе қамауға алу түріндегі жазаны өтеу орындарында не қамауға

алынғандарды ұстау орындарында өткізу немесе өткізу мақсатында қылмыс жасауды ауырлататын мән-жай ретінде қарайды.

Украинаның Қылмыстық кодексі тағы бір ауырлататын жағдайды қарастырады: кәмелетке толмағанды тарту арқылы есірткі заттарымен заңсыз әрекеттер жасау. Өткізу мақсатында жасалған осы әрекеттерді саралау үшін Украинаның қылмыстық заңнамасы ТМД-ға қатысушы басқа мемлекеттердің заңнамасында көзделмеген белгіні енгізеді, атап айтқанда есірткіні оқу, спорттық және мәдени іс-шаралар үшін пайдаланылатын жерлерде, сондай-ақ азаматтардың жаппай болатын басқа да жерлерінде сату.

Бұл біліктілік мән-жайы Өзбекстан Республикасының Қылмыстық кодексінде басқаша тұжырымдалған: оқу орындарында немесе оқушылар, студенттер оқу, спорттық немесе қоғамдық іс-шараларды өткізу үшін пайдаланатын басқа жерлерде есірткіні өткізу мақсатында заңсыз дайындау, сатып алу, сақтау, тасымалдау немесе жөнелту.

Армения Республикасының Қылмыстық кодексінде оқу-тәрбие мекемелерінде есірткіні өткізуге байланысты қылмыс жасағаны үшін жауапкершілікті қатаңдату көзделген.

Сондай-ақ, ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің қылмыстық заңнамаларында өткізу мақсатынсыз есірткімен заңсыз іс-әрекеттер үшін жазалаудың түрлері мен мерзімдерін айқындау кезінде біркелкіліктің жоқтығын атап өткен жөн.

Мәселен, Беларусь Республикасының (328-баптың 1-бөлігі), Қырғыз Республикасының (246-баптың 1-бөлігі), Молдова Республикасының (217-баптың 1-бөлігі) және Өзбекстан Республикасының (276-баптың 1-бөлігі) Қылмыстық кодекстерінде ғана осы заңсыз әрекеттер үшін баламалы жаза ретінде айыппұл көзделеді.

ТМД-ға қатысушы мемлекеттерде есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстарды санаттау мәселесі әр түрлі шешілуде.

Мәселен, өткізу мақсатынсыз есірткінің заңсыз айналымына байланысты қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді ауырлататын мән-жайлар болған

кезде Өзбекстан Республикасының қылмыстық заңнамасы (276-баптың 2-бөлігі) оларды жасағаны үшін тиісінше үш жылдан бес жылға дейін бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны көздей отырып, онша ауыр емес қылмыстар деп таниды.

Сонымен бірге Тәжікстан Республикасының Қылмыстық кодексі (201-баптың 2-бөлігі) бұл қылмыстарды ауыр түрлерге жатқызады және олар үшін сегіз жылдан он екі жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасын белгілейді, яғни Өзбекстан Республикасының Қылмыстық кодексіне карағанда әлдеқайда қатаң.

Есірткі заттарын өткізумен байланысты қылмыстардың саралау құрамдары, ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің көпшілігінің қылмыстық заңнамасы ауыр деп жіктеледі.

Сонымен бірге Әзірбайжан Республикасының, Қырғыз Республикасының және Тәжікстан Республикасының қылмыстық кодекстері оларды аса ауыр деп таниды.

Жіктеудегі мұндай айырмашылық, егер бір мемлекеттердің (Беларусь Республикасы, Қырғыз Республикасы, Ресей Федерациясы және т. б.) заңнамасы он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі ең жоғары жаза көзделетін қасақана ауыр қылмыстар санатына жатқызылса, басқаларында (мысалы, Түркіменстан) оларға ең жоғары жаза мерзімі он бес жылға дейін бас бостандығынан айыруы бар қылмыстар жатады.

Нәтижесінде өткізу мақсатында жасалған есірткіге байланысты қылмыстар үшін ең жоғарғы жаза Қырғыз Республикасының ҚК (247-б.2-б.) және Түрікменстан ҚК (292-б. 2-Б.) бойынша он бес жылды құрайды, алайда бұл әрекеттер қылмыстың әртүрлі санаттарына жатады.

Молдова Республикасын қоспағанда, ТМД-ға қатысушы барлық мемлекеттердің қылмыстық заңнамасы ерекше ауырлататын мән-жайлар болған кезде есірткін өткізуді аса ауыр деп сыныптайды.

Бұл ретте Армения Республикасының, Беларусь Республикасының және Өзбекстан Республикасының Қылмыстық заңдарында осы

қылмыстарды жасағаны үшін он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі ең жоғары жаза белгіленген.

Осылайша, негізінен жақын шет елдердің заңнамаларында айтарлықтай айырмашылықтар жоқ деп қорытынды жасау керек.

Алыс шетел мемлекеттерінің есірткінің таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын талдау да сараланған тәсілді талап етеді.

Өйткені алыс шет елдерде мемлекеттер есірткін таратушыларға қатысты «қатаң қылмыстық саясат көзделгендерге» және «жұмсақ, икемді қылмыстық саясат көзделгендерге» бөлінеді.

Соңғы ұстаным - есірткінің айналымы заңдастырылған немесе оны заңсыз сатқаны үшін салыстырмалы түрде жұмсақ санкция бар бірқатар алдыңғы қатарлы шет елдердің заңнамасымен толығымен келісіледі. Мысалы 2009 жылдың тамызында Аргентинаның Жоғарғы Соты марихуананы аз мөлшерде сақтағанды қылмыстық істер тізімінен шығарды.

Бұрын Аргентинада марихуана мен оның құрамы бар темекіні пайдалану және сақтау үшін екі жылға дейін бас бостандығынан айырылу қарастырылған еді [16. с. 26].

Есірткіге қатысты либералды саясат бірқатар Еуропа елдерінде, мысалы, Бельгия, Дания, Португалия, Италия және т. б. жүргізіледі. 1993 жылдың сәуірінен бастап Италияда есірткіні жеке сақтау және қолдану үшін қылмыстық жауапкершілік жоқ. 1994 жылдың сәуірінен бастап Германияда қарасораны аз мөлшерде және жеке мақсатта пайдаланғаны үшін жаза алынып тасталды. Бельгияда аз мөлшерде есірткімен ұсталған маскүнемдіктің тұтынушысы тек ауызша ескерту алады.

Сонымен қатар, бірқатар мемлекеттер "әлсіз есірткі" деп аталатын түрін заңдастырды, олардың қатарына негізінен марихуана мен қарасора кірді. Бұл тізімге Бельгия, Ұлыбритания, Канада, Мексика, Чехия, Нидерланды сияқты мемлекеттер кірді [17. б. 63].

Бұл жағдайда заңдастырудың негізгі критерийі-есірткіні емдік мақсатта пайдалану немесе аз мөлшерде қолдану. Нидерландыда сәйкес кафе-дүкендер

құрыла бастады, қазір елде шамамен - 1150, Амстердамда – 350 орын бар. Оларда билік берген лицензия болған жағдайда, басқа тауарлармен бірге гашиш немесе марихуананың бір бөлігін сатып алуға болады. Сонымен қатар, кафеде сақталған" жеңіл " есірткінің жалпы салмағы 500 грамнан аспауы керек.; оларды 18 жасқа толмаған адамдарға сатуға тыйым салынады; есірткіні жарнамалауға тыйым салынады; "ауыр есірткі" таратуға және оларды сақтауға тыйым салынады. Бір қолға "жеңіл есірткі " 5 грамм бөлігі беріледі. Белгіленген ережелерді бұзу лицензияны қайтарып алуға әкеп соғады.

Нидерланды халқының бір бөлігі бұл жағдайға наразы, өйткені кафе-дүкендердің болуы есірткі-туризмін дамытуда.

Испания Қылмыстық кодексінің 368-бабы бойынша есірткіні заңсыз тұтынуды өсіру, өндіру немесе сату, сондай-ақ ынталандыру, ықпал ету немесе жеңілдету 1 жылдан 3 жылға дейін бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Егер бұл әрекеттер денсаулыққа ауыр зиян келтіретін заттармен жасалса, бас бостандығынан айырудың ең ұзақ мерзімі 3 жылдан 9 жылға дейін жазаланады, бұл ретте оны тым қатаң жаза деп тану екіталай [18. Б. 9].

Бір қызығы, мұндай заңдастырудың салдары әртүрлі. Мысалы, Португалияда заңдастыру саясатының оң әсері байқалды, бұл психоактивті заттар деп аталатын жаңа заттарға (адгезиялар, темекі шегу және иісті қоспалар) төмен сұраныста болуы.

Сондай-ақ, 2015 жылғы есірткіні және есірткіге тәуелділікті бақылау жөніндегі Еуропалық орталықтың есебіне сәйкес, Португалияда асырадозаланып қайтыс болғандар саны Еуропадағы ең төмен көрсеткіштердің бірі болды: миллион тұрғынға үшеу [17. с. 96].

Өкінішке орай, Нидерландыда жүргізілген шаралар ұқсас нәтижеге әкелмеді. Өйткені асырадозаланып қайтыс болғандардың саны әлі де көп [19 б.89].

Сонымен қатар, ауыр есірткі қолданатын адамдар кафе-дүкендер сияқты заңды жерлерде жеңіл есірткі сатып алады және оларды кәмелетке толмағандарға артық бағамен сатады, ал алынған ақшаға ауыр есірткі сатып алады.

Испаниядағы ұқсас тәжірибе есірткіні тұтынудың сегіз есе өсуіне әкелді [20. Б. 13].

1965-1967 жылдары Швецияда кейбір есірткілерді сатуға тыйым салуды алып тастауға тырысты, нәтижесінде "қара нарықтың" ауқымы бірнеше есе өсті, нәтижесінде бұрынғы заңдарға оралуға тура келді.

ҚХР Қылмыстық кодексі (1979 жылы қабылданған және 1997 жылы қайта қаралған), сондай-ақ "Есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрес туралы қаулы" (1990 ж.): бұл құқықтық актілер есірткіні қолдану мен таратуға байланысты қылмыстарды саралайды және өмір бойына бас бостандығынан айыру мен өлім жазасына дейін осындай құқық бұзушылықтардың жолын кесу шараларын белгілейді. 50 г героин контрабандасы үшін де ең жоғары жаза тағайындалуы мүмкін.

Біршама уақыт бұрын Халықаралық нашақорлыққа қарсы күрес (26 маусым) күнінде ҚХР-да көпшілік алдында өлім жазасы, есірткі саудагерлері үстінен ашық соттар өткізілетін. Жоғары жазаны тағайындай отырып, Қытай соты әйелдерді де, шетелдік субъектілерді де аямайды.

Соңғы осындай прецедент 2011 жылдың қарашасында Ресей азаматына Макаодан Қытайдың материгіне екі килограмм героин тасымалдауға тырысқаны үшін (жазаны орындауды екі жылға кейінге қалдыра отырып және тәртіпті мінез-құлық жағдайында өлім жазасын өмір бойына бас бостандығынан айыруға ауыстыру мүмкіндігімен) өлім жазасын тағайындау болды.

Есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстар қылмыстық кодекстің §7 "Есірткіні контрабандаға, сатуға, тасымалдауға және дайындауға байланысты қылмыстар" жеке параграфымен реттеледі:

есірткінің заңсыз айналымы үшін жауапкершілікті белгілейтін 11 баптан тұрады (ҚХР ҚК 347 – 357-баптары) [21. 1].

ҚХР Қылмыстық кодексінің 347-бабы есірткіні контрабандаға, сатуға, тасымалдауға және өндіруге жауапкершілікті көздейді және бұл әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілік есірткінің мөлшеріне қарамастан туындайды. Кейбір ҚХР Қылмыстық кодексінің нормаларында есірткінің нақты түрлері және олардың мөлшері көрсетілген.

ҚХР Қылмыстық кодексінің бір ерекшелігі - заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілік институтының болуында.

Мысалы, ҚХР Қылмыстық кодексінің 347-бабына ескертпесінде былай бекітілген: "Егер осы баптың бірінші бөлігінде, екінші бөлігінде және үшінші бөлігінде аталған қылмыстарды ұйым жасаса, ұйымға қатысты айыппұл санкциялары қолданылады, ал тікелей жауапты ұйымның басшылары және тікелей жауапты басқа да адамдар – осы баптың аталған бөліктеріне сәйкес жазаланады" [22. 1].

ҚХР Қылмыстық кодексінің 353-бабы есірткіні ауыз арқылы немесе инъекция арқылы қолдануға үшінші тұлғаларды алдау арқылы тарту, үйрету сияқты әрекеттер үшін жауапкершілік қарастырады.

Сонымен қатар, Қытай билігі елде есірткінің таралуына қарсы тұрудың тиімді әдісін (есірткі сатушылар туралы полицияға ақпарат берген адамдарға сыйақы беруді) ойлап тапты және бұл әдіс шынымен де жұмыс істейді.

Марапаттаудың ерекше критерийлері бар: ұсақ саудагер үшін – 100 000 юань, ірі есірткі сатушы үшін – 1 млн.юань сыйақы қарастырылған [23. 1]. Мұндай әдіс барлық елдер үшін үлгі бола алады деп санаймыз.

Бұл әдіс есірткі саудасы үшін басқа елдердің заңнамасында қарастырылған жазаларға қарағанда тиімді деп саналады. Мысалы, 2016 жылы Гуандун провинциясының құқық қорғау органдары 20-дан астам есірткі сатушыны ұстады және 3 тоннадан астам тыйым салынған заттарды тәркіледі [23. 1].

АҚШ-тағы есірткінің заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл саласындағы федералды деңгейдегі қылмыстық-құқықтық нормалар жүйесі өте күрделі. АҚШ заңдарының жиынтығы бар (United States Code, бұдан әрі – USC).

Егер біз есірткі қылмысы үшін қылмыстық жауапкершілік мәселелерін реттеуге қатысты барлық USC нормаларына жүгінетін болсақ, онда біз мұндай нормалардың 30-дан астамын кездестіреміз.

Негізгі нормалардан басқа, сіз әртүрлі нақтыланған қылмыс түрлерін таба аласыз: авиациялық контрабанданың сараланған түрлерін (19 USC 1590), атыс қаруын қолдану арқылы жасалған есірткі қылмысы үшін қылмыстық жауапкершілікті міндетті түрде ауырлату туралы ескертпе (18 USC924(c)), есірткі қылмысы арқылы сатып алынған мүлікпен және қаржылық қаражатпен заңсыз қаржылық операциялар (18 USC 1956 және 1957), бақыланатын заттармен байланысты ұрлық пен тонау (18 USC 2118) және басқа нормалар.

Есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін федералдық деңгейдің негізгі нормалары АҚШ Заңдарының 21 жинағының (Chapter 13title 21 USC) 13-тарауының 1 және 2-бөліктерінде жинақталған, олардың негізгі бөлігі §§801-904 қамтылған "А" - "F" әріптері бар бөлімдерді қамтитын 1-бөлікте шоғырланған [24. 1].

"D" бөлімінде есірткінің заңсыз айналымы және есірткінің заңды айналымын реттеу туралы АҚШ заңнамасының ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілік, оның ішінде қылмыстық жауапкершілік туралы нормалар жүйесі бар (§ 841-863). Бұл бөлімде материалдық және іс жүргізу құқығының нормалары, сондай-ақ дәлелдемелер ережелері бар. 841, 842 және 843 – баптары бұзушылықтардың негізгі үш тобын құрайды - "А", "В" және "С".

§ 841 сәйкес ("А" санатындағы қылмыстар), саналы немесе әдейі жасалған және:

- бақыланатын затты өндіру, тарату, жеткізу (өткізу) мақсатында өндіруге, таратуға, жеткізуге (өткізуге) немесе иеленуге;

- контрафактілік бақыланатын затты тарату немесе жеткізу (өткізу) мақсатында жасауға, таратуға, жеткізуге (өткізуге) немесе иеленуге бағытталған кез-келген әрекет заңсыз деп танылады:

Сараланған белгілері:

1. Бақыланатын заттармен байланысты кез-келген фелония үшін бұрын сотталған адамның қылмыс жасауы.

2. Адамның осы бөлімнің §§ 841, 849, 859, 860 немесе 861 көзделген екі қылмыс жасағаннан кейін "D" әрпіндегі қылмысты жасауы.

3. Осы бапта аталған бақыланатын заттарды қолдану салдарынан өлімнің немесе ауыр жарақаттың орын алуы.

§ 841 құрамында ерекше сараланған қылмыс құрамдары бар:

1. 841-баптың негізгі бөлігі бойынша бақыланатын заттарды пайдалану арқылы немесе АҚШ федералды меншік объектілерінде ол заттарды өсіру немесе өндіру арқылы қылмыс жасау – 21 USC 84;

2. 841-баптың негізгі құрамымен АҚШ-тың федералдық меншік объектілерінде уларды, химиялық немесе өзге де күшті әсер ететін заттарды пайдалана отырып көзделген қылмыс жасау, егер бұл пайдалану: адамдардың, жануарлардың, соның ішінде үй жануарларының өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төндірсе; қоршаған орта мен табиғи ресурстарды нашарлатса немесе елеулі зиян келтірсе; ол сулы қабатты, өзен көздерін, олардың арналарын, немесе судың өзін ластаса;

3. Бақыланатын заттарды тарату мақсатында зорлауды қоса алғанда, зорлық - зомбылық қылмысын жасау, яғни 841 бабымен - 21 USC 841 (b) (7) баптарының негізгі құрамымен көзделген қылмыстар.

4. Қылмыс объектісі 1 немесе 2 тізімге енгізілген химиялық заттар болып табылатын қылмыс жасау-21 USC 841 (c).

5. "Boobytraps" – 21 USC 841 (d) АҚШ федералды меншік нысандарына өндірілетін, сақталатын немесе таратылатын бақыланатын заттарын жинау, орналастыру, орналастыру жерін айқындау.

6. 1 және 2 – 21 USC 841 (f) тізбелеріне енгізілген химиялық заттарды заңсыз тарату және иелену.

7. Зорлау және жыныстық зорлық-зомбылық жасау үшін қолданылатын есірткілерді интернет арқылы сату-21 USC 841 (g).

8. Интернет желісі арқылы бақыланатын заттарды заңсыз жеткізу, тарату немесе дайындау, сондай-ақ көрсетілген қылмыстардың кез келгенін жасауға жәрдемдесу және арандату – 21 USC 841 (h).

"Мақсатты иеленумен" қатар (қандай да бір қылмыс жасау үшін иелік ету) заңда "қарапайым иелену" – 21 USC 844 көрсетілген. Мұндай иелік "мақсатты иелікке" қарағанда әлдеқайда жеңіл жазаланады (844-параграф бойынша адам 50 мың долларға дейін айыппұлмен құтыла алады. ал "мақсатты иелену" үшін 841-параграф аясында 10 жылдан бастап бас бостандығынан айыру қарастырылған, және оған 10 млн доллар айыппұл салынады).

Сонымен бірге, АҚШ-тың қылмыстық құқық доктринасында "қарапайым иеленуді" криминализациялаудың дұрыстығы туралы мәселе дискуссия тудырады. "Иелену-бұл әрекет емес, бұл құқықтық жағдай, яғни құқықтық фикция" [25. 1].

Келесі бұзушылықтар блогы – 842 және 843-параграфтар - "кәсіби" құқық бұзушылықтар саласына арналған.

§ 842 ("B" санатындағы тыйым салынған әрекеттер немесе "реттеуші" бұзушылықтар) – бақыланатын заттарды заңды өндіру, сақтау, бөлу және сату ережелерін бұзумен байланысты "кәсіби" заңсыз әрекеттер үшін жауапкершілікті белгілейді. Баптың көптеген ережелері "C" әрпімен белгіленген бөлімге сілтемелерді қамтиды.

843-бап ("C" тобының қылмыстары) § 842-ге қатысты ережелерді неғұрлым елеулі бұзушылықтар ретінде қарауы тиіс, олар тек қылмыстық жауапкершілікке және тиісті санкцияларға әкеп соғады. Бап бақыланатын заттарды өндіру және тарату жөніндегі шаруашылық қызметті жүргізу

барысында жасалатын қылмыстар үшін де қылмыстық жауаптылықты көздейді.

§ 843 ережелерін бұзғаны үшін жазалар түрлері мынадай: әртүрлі мерзімге бас бостандығынан айыру (қарапайым қылмыс оырн алса 4 жылға дейін; бірнеше мәрте жасаған кезде 8 жылға дейін).

Егер адам қандай – да бір жолмен амфетамин өндірісін жеңілдетуге тырысса және оны тікелей өндірсе, онда оған 10 жылға дейін бас бостандығынан айыру, ал екінші рет жасаған кезде-20 жылға дейін және АҚШ заңдарының 18-кітабының ережелеріне сәйкес айыппұл тағайындалуы мүмкін.

Жақын және алыс шет мемлекеттердің есірткі заттарының таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамаға жүргізілген талдау нәтижесінде біз кейбір оң тәжірибені бізге де алуға болады деген қорытындыға келдік.

Қабылдауға болатын оң тәжірибе ретінде есірткі және психотроптық заттарды дайындау үшін ғана емес (Әзірбайжан Республикасының, Молдова Республикасының, Тәжікстан Республикасының және Украинаның Қылмыстық кодексінде көзделгендей) өндіру үшін де жауапкершілікті белгілеу болып табылады.

Шынында да, өнеркәсіптік жабдықты қолдана отырып есірткі өндірісімен айналысу үлкен қоғамдық қауіп тудырады.

ҚР ҚК 297-бабының бірінші бөлігін толықтырып, мынадай редакцияда жазылсын: "Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, өндіру, қайта өңдеу, сатып алу, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу".

Есірткіні заңсыз таратумен айналысатын адамдар туралы полицияға ақпарат берген адамдарға сыйақы төлеу бойынша Қытайдың тәжірибесін қабылдаған жөн болар еді.

1.3. Қазақстан Республикасының аумағында есірткін заңсыз таратудың қазіргі жай-күйі

ҚР ҚК-нің 11-тарауында көзделген "Халық денсаулығына және имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар" 296-303-баптары бар.

Бұл баптар келесі қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық қарастырады:

296-бап. Есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу

297-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу

298-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді жымқыру не қорқытып алу

299-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндіру

299-1-бап. Есірткі, психотроптық заттарды немесе сол тектестерді, прекурсорларды насихаттау немесе заңсыз жарнамалау

300-бап. Құрамында есірткі заттар бар, өсіруге тыйым салынған өсімдіктерді заңсыз егіп-өсіру

301-бап. Улы заттардың, сондай-ақ есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді немесе улы заттарды дайындау немесе қайта өңдеу үшін пайдаланылатын заттардың, құрал-саймандардың немесе жабдықтардың заңсыз айналымы

302-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтыну үшін притондар ұйымдастыру немесе оларды ұстау және осы мақсаттар үшін ұй-жайлар беру

303-бап. Есірткі, психотроптық немесе улы заттармен жұмыс істеу қағидаларын бұзу

Бір қарағанда, есірткі заттарын таратуға тек ҚР ҚК 297, 299, 299-1, 300, 302 баптарымен қарастырылған құқық бұзушылықтар ғана жатады. Алайда,

мұқият зерделесек барлық аталған құқық бұзушылықтар бір нәрсеге – есірткінің заңсыз таралуына ықпал етеді.

Мысалы, ҚК-нің 298-бабы тек есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді ұрлауды не қорқытып алуды, кінәлінің ұрланған есірткіні әрі қарай қалай билік ететінін көрсетпей-ақ көздейді. Дегенмен, заңсыз иемдену фактісі, оның мәні бойынша, оны қолдана алатын субъектілердің шеңберін кеңейте отырып, тарату болып табылады. Өйткені ұрланған есірткін кейіннен сату, сыйға тарту тәуекелі жоққа шығарылмайды.

Осылайша, ҚР ҚК 296-303-баптарында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтар есірткінің заңсыз таралуына ықпал етеді деп қорытынды жасауға болады.

Статистикалық деректер жалпы республика бойынша соңғы үш жылда тіркелген құқық бұзушылықтар саны бойынша №1 кестеде көрсетілген көріністі көрсетеді.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар	Тіркелген құқық бұзушылықтар		
	2019	2020	2021
296-бап. Есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу	23	56	45
297-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу	70	15	98

	298-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді жымқыру не қорқытып алу	1	-	-
	299-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндіру	3	7	7
	299-1-бап. Есірткі, психотроптық заттарды немесе сол тектестерді, прекурсорларды насихаттау немесе заңсыз жарнамалау	-	9 15	0 17
	300-бап. Құрамында есірткі заттар бар, өсіруге тыйым салынған өсімдіктерді заңсыз егіп-өсіру	22 5	27 6	23 8
	301-бап. Улы заттардың, сондай-ақ есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді немесе улы заттарды дайындау немесе қайта өңдеу үшін пайдаланылатын заттардың, құрал-саймандардың немесе жабдықтардың заңсыз айналымы	8	4	4
	302-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтыну үшін притондар ұйымдастыру немесе оларды ұстау және осы мақсаттар үшін үй-жайлар беру	17	7	8

	303-бап.	Есірткі,	29	16	19
	психотроптық немесе заттармен жұмыс істеу бұзу	улы қағидаларын			

Құқық бұзушылықтардың ең көп қылмыс 296-бабы (Есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу) бойынша тіркелді, екінші кезекте 297-бабы (Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу).

Жоғарыда келтірілген статистика есірткіні таратуға кінәлілер анықталып, ұсталған жағдайды ғана көрсетеді. Алайда, қылмыстың бұл түрі латенттіктің жоғары деңгейіне ие. Тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар статистикасына есірткінің таралуы жөніндегі фактілердің тек бір бөлігі ғана түсетіні айқын болып табылады.

Қазіргі уақытта есірткіні тарату әдістері қылмыскерлермен жетілдірілуде және оларды "қолдан қолға" берілуіне жол берілмейді. Осындай тәсілдердің бірін 2021 жылғы 14 желтоқсанда KAZAKHSTAN TODAY берген ақпарат айқын көрсетеді.

"ҚР ИМ Есірткі қылмысына қарсы іс-қимыл департаменті бес аймақ пен арнайы бөлімше полицейлерінің қатысуымен ауқымды арнайы операция өткізді, оның барысында есірткіні жаппай таратушылар желісі жойылды. Арнайы операция нәтижесінде заңсыз бизнеске қатысқан он адам ұсталды.

ИМ Есірткі қылмысына қарсы іс-қимыл департаментінің бастығы Ерлан Омарбековтың айтуынша, қылмыстық топ қараша айының басында көзге түскен.

Ресейден келген айыпталушылардың біріне есірткі өндірісі үшін пайдалануға болатын прекурсорлар жүк тасымалы арқылы берілгені анықталды. Тапсыру кезінде қылмыстық топтың екі қатысушысы анықталды-жүк тасымалдау құжаттары ресімдеген және жүкті қабылдаған адам. Әрі

карай оларды бақылау тәулік бойы жүргізілді. Үш күннен кейін қылмыскерлердің бірі Астанадан Павлодарға таксимен шықты. Жол бойында қалаға 40 шақырым жетпей, ол орман белдеуіне есірткіні қалдырып Көкшетауға кетті. Он минуттан соң есірткі қалдырған орынға топтың үшінші мүшесі келді, қалдырылған жүкті алып, Павлодарға кетті, кейін оны Павлодарлық полицейлер ұстады.

Ұсталған азамат бұрын сотты болған жергілікті тұрғын болып шықты, одан жалпы салмағы 324 грамм екі пакет мефедрон алынды. Ұсталған адамның барсеткасынан есірткі затының 30 реттік дозасы бар тағы бір түйіншек табылды. Оның пәтерін тінту кезінде есірткі салуға арналған құралдар мен заттар, сондай-ақ жазбалары бар дәптер парағы тәркіленді.

Сол күні бірінші күдікті Көкшетауда, қуыс далада тағы бір есірткі жүгін қалдырды, содан кейін Астанаға оралды. Сол күні кешке Көкшетауда қалдырылған есірткіні алып кетуге тырысқан жергілікті тұрғын ұсталды. Ұсталған кезде 130 грамнан астам синтетикалық мефедрон препараты тәркіленді. Ұсталған азаматтың пәтерінде тінту барысында бір реттік дозалар бойынша өлшеп оралған осы заттың тағы 15 граммы, сондай-ақ марихуана, таразы және есірткі салатын басқа да заттар тәркіленді.

Келесі күні Павлодарда тағы екі жігіт пен екі қыз ұсталды. Олардың біреуін жеке тінту кезінде 400 грамм мефедрон салынған пакет тәркіленді. Қыздардың бірінен алынған телефоннан Нұр-сұлтан қаласынан келген негізгі күдіктімен (есірткіні жеткізуші) хат алмасуы анықталды.

Сол күні ІІМ Есірткі қылмысына қарсы іс-қимыл департаментінің және Ақмола облысы ПД қызметкерлері бірлесе Нұр-сұлтан - Щучинск тас жолындағы жол бойындағы дәмхананың жанына Өзбекстанның тумасы ұсталды. Ол ұстау кезінде жасырынуға тырысып, ІІМ арнайы күштерінің сарбаздары көмегімен ұсталды.

Оның көлігін тінту кезінде мефедронмен 500 грамм түйіншек тәркіленді. Ұсталған азамат оның "активінде" Павлодар, Алматы, Екібастұз

қалаларында жасырын есірткі тарату орны бар екенін, жіне қазір ол кезекті ірі мефедрон партиясымен Петропавлға аттанғалы отырғанын пайымдады..

Осылайша, 20 қарашада Петропавлда Солтүстік Қазақстандық полицейлер тағы үш қылмыскерді анықтады, олар жалға алынған пәтерде ұсталды. Анықталғандай, барлығы облыс орталығына есірткінің таралуы үшін мақсатты түрде келген. Жалдамалы пәтерде тінту жүргізілді. Қарау барысында есірткіні ұсақ партияларға орау осы жерде жүргізілгенін көрсетті. Өртүрлі жасырын жерлерде мефедронның 165 өлшеп оралған бір реттік дозасы, 450 грамм альфа-PVP және 300 грамм мефедрон пакеттері табылды.

Тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде қалада жалпы салмағы 200 грамм болатын мефедронның тағы алты жысырын орны табылып, тәркіленді. Қылмыскерлерден барлығы 2,5 килограмм синтетикалық есірткі тәркіленді "[26. 1].

Қазіргі уақытта есірткіні интернет арқылы тарату әдісі кең таралуда.

БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы (БҰҰ ЕҚБ) 2021 жылғы жариялаған Есірткі туралы Дүниежүзілік баяндамаға сәйкес, көлеңкелі интернеттегі "Darknet" есірткі нарықтары он жыл бұрын пайда болған, бірақ қазіргі уақытта олардың сатылымы кемінде 315 миллион долларды құрайды.

Бұл есірткіні сатудың жалпы көлемінің аз ғана бөлігі болса да, өсу тенденциясы байқалады: 2011 жылдан 2017 жылдың ортасына дейін және 2017 жылдың ортасынан 2020 жылға дейін төрт есе өсу байқалды.

Орталық Азиядағы "Darknet" арқылы есірткі сату қарқыны да тез өсуде.

2020 жылы Қазақстанда есірткіні тарататын 1103 сайт және есірткіні тарататын интернет-ресурстарға сілтемелерді жарнамалайтын 5 мыңнан астам граффити бұғатталды" [27. 1].

А.Иванилованың айтуынша, "БҰҰ-ның соңғы мәліметтері бойынша әлемде тіркелген 483 жаңа психобелсенді заттардың 60-қа жуығы Қазақстаннан және өңірдің шектес мемлекеттерінен келді. Зерттеулерге сәйкес, ресейлік Hydra сауда алаңы ("Гидра") даркнет деп аталатын есірткі

сатуда әлемдік көшбасшы болды. Оның жылдық айналымы шамамен 65 миллиард рубльді құрайды, ал белсенді аудитория 750 мың адамға бағаланады. Hydra Қазақстан Республикасы, Әзірбайжан, Армения және басқа ТМД елдерін қоса алғанда, Ресейдің 1013 қаласында және одан тыс 101 қалада жұмыс істейді. Қабылданған шараларға қарамастан, Hydra бағдарламашылары барлық құлыптарды айналып өтеді және оның интернет-дүкендері әлі де оңай қол жетімді.

Сонымен қатар, ПМ біздің еліміз интернет-дүкендердің осы желісіне қызмет көрсету аймағына кірмегенін және осы ұйымның қызметі бізде тіркелмегенін айтады.

Бұл ретте ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитеті депутаттық сауалға жауап ретінде 2017-2018 жылдары үш қылмыстық топтың қызметінің жолын кесу және аталған желі арқылы Нұр-сұлтан, Алматы және Ақтөбеде аса ірі мөлшерде есірткі таратқан 13 есірткі сатушыны ұстау туралы хабарлады" [28. 1].

"Әлемдік нарықта пайда болатын жаңа психобелсенді заттардың (ЖПЗ) саны 2013 жыл 163-тен 2019 жылы 71-ге дейін төмендеді. Бұл Солтүстік Америкадағы, Еуропадағы және Азиядағы тенденциялардың көрсеткіші. Нәтижелер ұлттық және халықаралық бақылау жүйелері он жыл бұрын пайда болған табысы жоғары елдерде ҰАТ таралуын шектеуде сәтті болғанын көрсетеді.

Алайда, Орталық Азияда заңсыз нарықта ЖПЗ және синтетикалық есірткілердің өсуі байқалады және тек 2020 жылдың тамызына дейін осы өңірде 119 ЖПЗ анықталды" [27. 1].

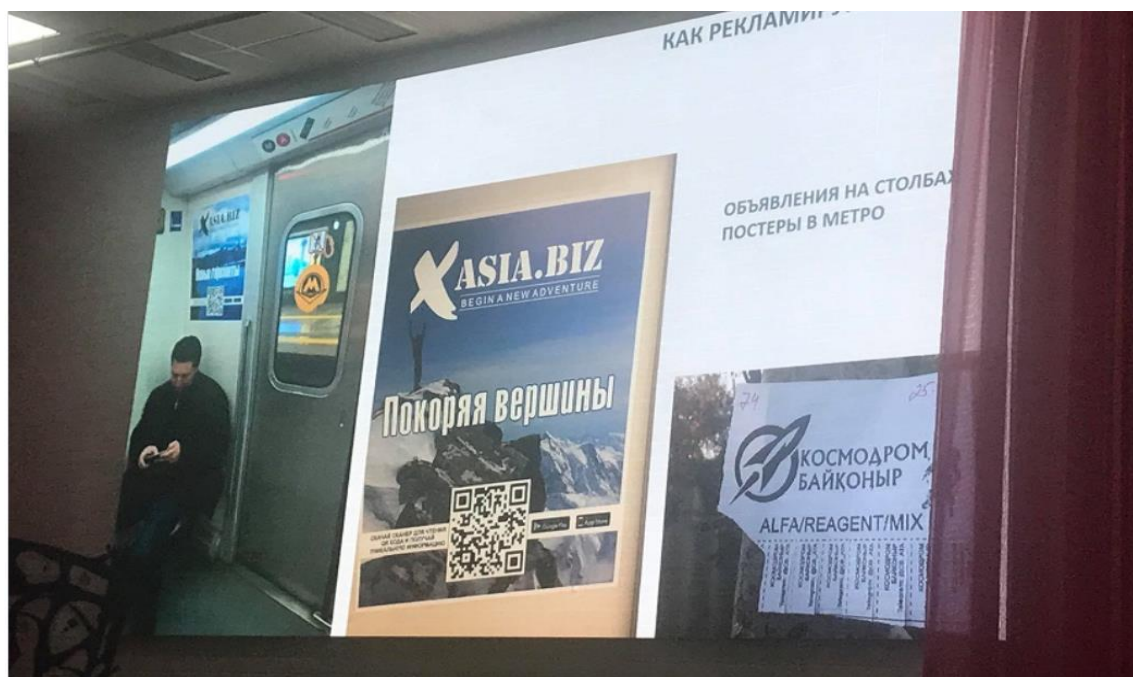
Есірткі, психотроптық заттарды немесе сол тектестерді, прекурсорларды насихаттауды немесе заңсыз жарнамалауды көздейтін ҚР ҚК 299-1-бабы ҚР ҚК-не 2019 жылғы 27 желтоқсандағы "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру және жеке адамның құқықтарын қорғауды

күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" ҚР заңымен енгізілді.

Бұл шараны заң шығарушы есірткі таратушылар заңдарды ашық түрде елемей, өз өнімдерін көпшілікке жариялай бастауына байланысты қабылдады.

Мысалы, төменде № 1 суретте Алматы метросында есірткі тарататын сайттың QR коды таңбаланған баннердің суреті көрсетілген.

№1 сурет.

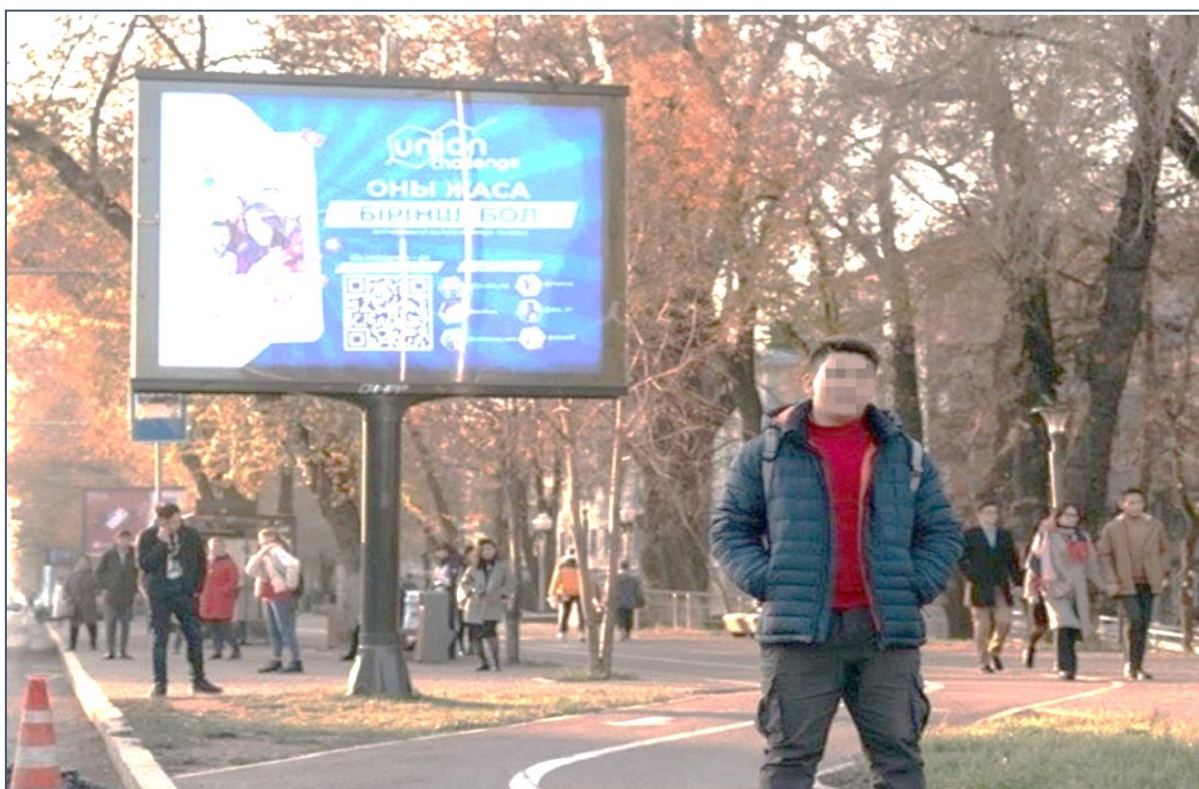
"Алматы метросында синтетикалық есірткінің жарнамасы бір ай бойы ілініп тұрды. Ересек адам не көреді? Таулар, аспан, мүмкін, туристік жабдықтардың жарнамасы. Шын мәнінде, бұл синтетикке тапсырыс беруге болатын сайттың жарнамасы. Қазір әрбір жасөспірімнің смартфонында QR-код сканері бар, оның көмегімен синтетика сататын сайтқа кіруге болады. Неліктен жарнамалық плакат метрода бір ай бойы ілініп тұрды? Өйткені үлкендер оған назар аудармады ма?» [29. 1] деп "еркін адамдар" қоғамдық қорының директоры Ольга Агапова сауал қойды.

2019 жылы қазақстандық әлеуметтік желілерде үлкен жанжал шықты: Нұр-сұлтан, Қарағанды, Шымкент, Өскемен қалаларының орталық

көшелерінде орналасқан баннерлерден QR-кодтар мен сайт атаулары табылды, оған өтіп, конкурсқа қатысуға, iPhone және басқа да жүлделерді жеңіп алуға, сондай-ақ синтетикалық есірткіні алғашқы сатып алуға жеңілдік алуға болады.

Сол сияқты есірткіні таратушылар № 2 суретте көрсетілген келесі жарнама тақтасын қолданды.

№ 2 сурет-бұл есірткі тарататын сайттың QR коды бар баннері бар фотосурет.

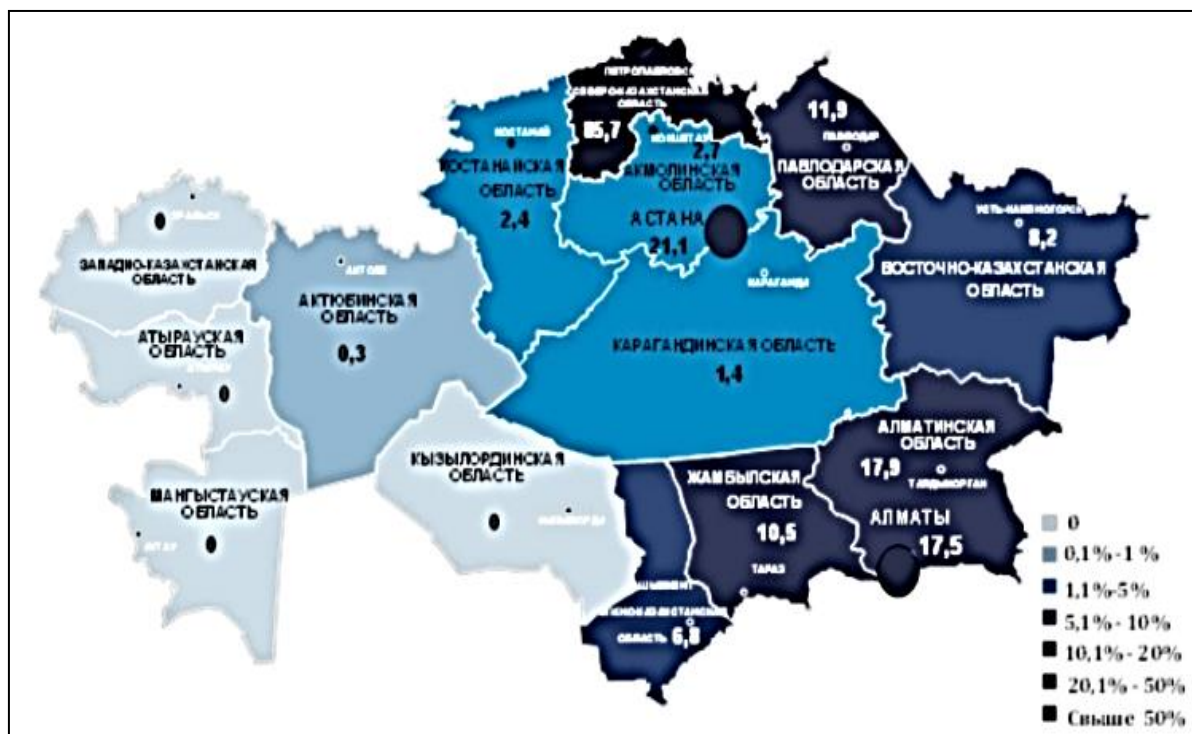

2021 жылдың соңында "Алкоголь мен есірткіні бақылау орталығы" Қоғамдық Қоры Қазақстан Республикасындағы есірткі ахуалы туралы баяндама жасады[30. 1].

Баяндамада республикада жаңа психобелсенді заттарды (ЖПЗ) тұтынудың эпидемиологиялық портреті бойынша барлау пилоттық зерттеуінің (EPI-NPS-KZ) нәтижелері көрсетілді. № 3 суретте Республика өңірлері бойынша ЖПЗ тәуелділігіне байланысты емдеуге жатқызу үлесі көрсетілген. Нысаналы топқа наркологиялық диспансерлердің пациенттері -

511 адам және 18-ден 34 жасқа дейінгі 1500 жастар кірді. Зерттеумен қамтылған уақыт кезеңі 2018-2019 жылдар болды.

№3 сурет. Республика өңірлері бойынша 18-ден 34 жасқа дейінгі жастардың ЖПЗ-ға тәуелділігіне байланысты емдеуге жатқызу үлесі

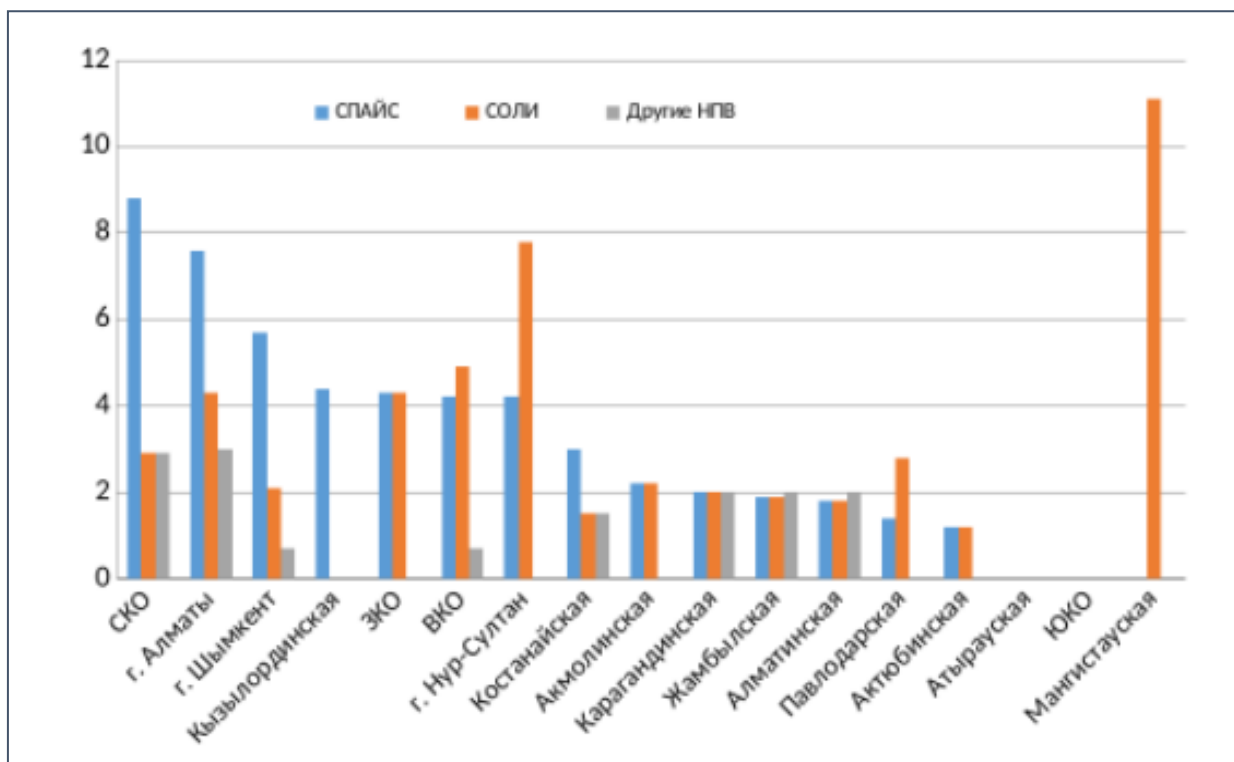

Картада көрсетілгендей, есірткіге тәуелді адамдардың ең көп саны Солтүстік Қазақстан облысында тұрады (бақыланатын адамдар санының 50% - дан астамы). Бақыланатын адамдардың 50% - ы Жамбыл, Алматы және Павлодар облыстарында тұрады. Оңтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстары бақыланатын адамдардың 20% - ы тұратын жер болып табылады.

Қарағанды, Ақмола және Қостанай облыстары-бақыланатын адамдардың 10% - ы тұратын жер. Бір қызығы, біздің республикамыздың батыс аймақтарында ЖПЗ-ға тәуелді адамдар арасында 0% - дан 1% - ға дейін аз болды.

№ 4 сурет ҚР өңірлері бойынша ЖПЗ, оның ішінде тұздар, спайстар және басқа да ЖПЗ қолдану таралуының көрінісін көрсетеді.

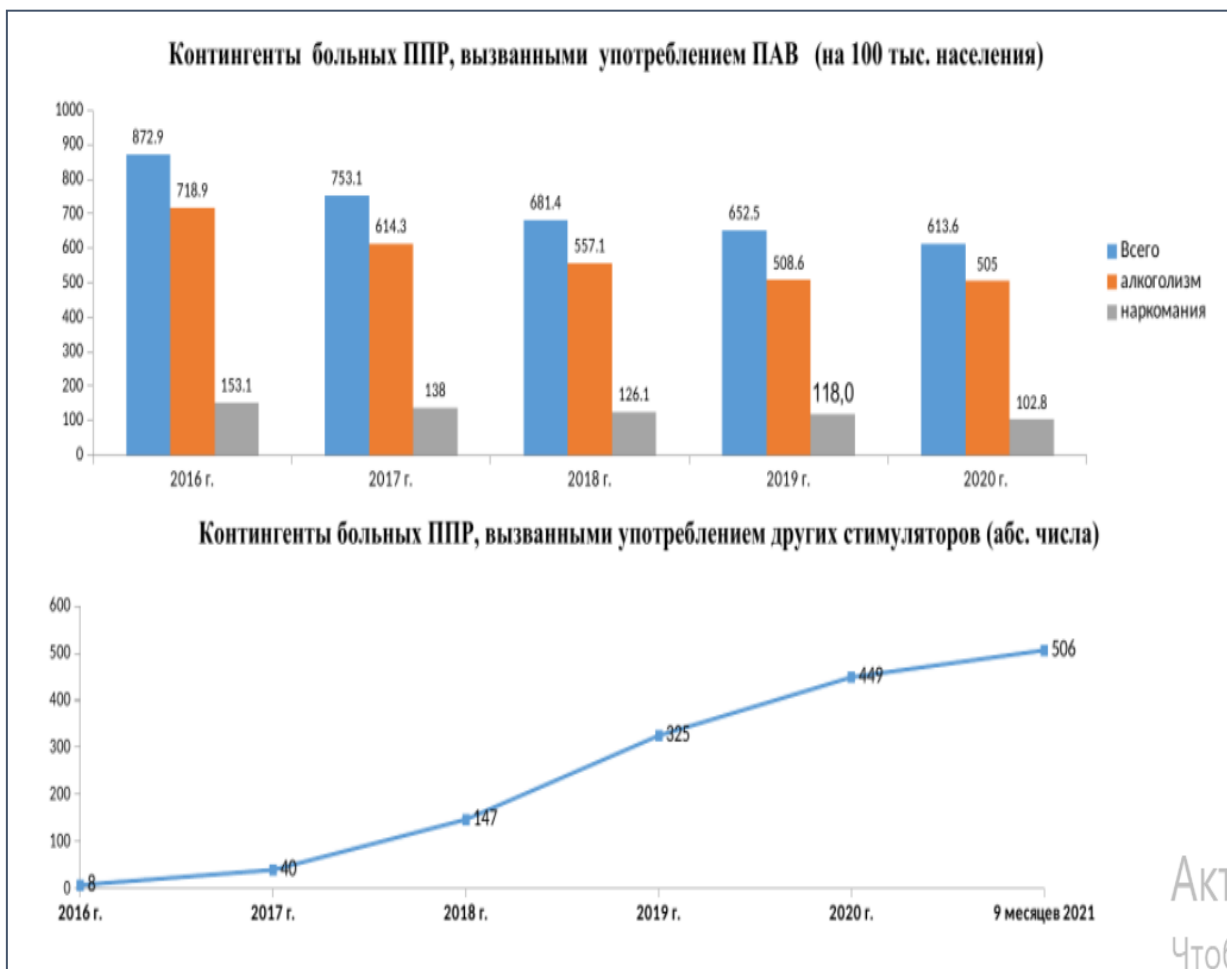
№ 4 сурет. ҚР өңірлері бойынша ЖПЗ қолданудың таралуы.

Бақылаулар Солтүстік Қазақстан облысында, Алматы мен Шымкентте спайстарды пайдаланудың ең көп саны (кезектілігі бойынша төмендейтін) байқалатынын көрсетеді.

«Тұздардың» үлкен танымалдылығы Нұрсұлтан мен Маңғыстау облысында жоғары. Өзге ЖПЗ-ын спайспен және «тұзбен» салыстырғанда пайдалану үлесі республиканың барлық өңірлері бойынша аз.

Қазақстан Республикасындағы есірткі ахуалы туралы баяндамада есірткіні пайдаланудан, сондай-ақ басқа да стимуляторларды пайдаланудан туындаған психикалық және мінез-құлықтық бұзылулардан (МҚБ) зардап шегетін адамдардың саны туралы деректер бойынша зерттеулер жүргізілді.

Бұл суретте алкогольден туындаған МҚБ-мен ауыратын науқастардың саны есірткіден туындаған МҚБ-мен ауыратын науқастардың санынан едәуір асып түсетіні көрсетілген. Бұл қаншалықты таңғаларлық көрінсе де, біз бұл жағдайды оң нәтиже ретінде қарастырамыз, өйткені нашакорлық алкогольге тәуелділіктен гөрі қауіпті екендігі жалпыға белгілі.

Көрсетілген көрсеткіштердегі тағы бір оң жағдай -бұл МҚБ-мен ауыратын, оның ішінде алкоголизмнен туындаған адамдардың жалпы санының біртіндеп төмендеуі.

Өкінішке орай, есірткіге байланысты МҚБ-мен ауыратын адамдардың саны салыстырмалы түрде тұрақты болып қала береді.

Осылайша, Қазақстан Республикасының аумағында есірткінің заңсыз таралуының қазіргі жай-күйін зерделеу мыналарды көрсетеді:

- біріншіден, республикада есірткін заңсыз тарату бойынша тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтардың саны үлкен болып қалуда. Алайда, осы құқық бұзушылықтардың жоғарылауын ескере отырып, олардың нақты саны ресми мәліметтерде көрсетілген мөлшерден едәуір көп болуы мүмкін деп болжау керек;

- біздің республикамыздың есірткі тұтынушылары басқа мемлекеттердің стимуляторларын тұтынушылармен дәстүрлі есірткімен қатар әртүрлі синтетикалық есірткі түрінде қазіргі заманғы жаңа психобелсенді заттарды пайдалану бөлігінде қатар жүреді.

2-Бөлім. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының алдын алу

2.1. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып есірткінің таралуына ықпал ететін детерминанттар

Әлеуметтік желі-бұл әлеуметтік өзара қатысуды ұйымдастыруға болатын Интернет желісінің ақпараттық кеңістігінің бөлігі (веб-сайттар, платформалар, онлайн қызметтер жиынтығы) [31. 62].

Біздің мемлекетіміздің аумағында ең көп таралған әлеуметтік желілер: "вКонтакте", "Одноклассники", "Instagram" және т. б.; "Youtube" және "Rutube" бейне платформалары; кросс-платформалық мессенджерлер: "Skype", "WhatsApp", "Viber" және т. б.

Осы әлеуметтік желілерді қылмыс жасау үшін пайдалануға ықпал ететін негізгі себептерді қарастырыңыз.

Олардың біріншісі - виртуалды кеңістіктегі қол сұғылмаушылықтың саналы сезімі адамның қырағылығын төмендетуге көмектеседі, өйткені әлеуметтік желілерде ол қылмыскермен оңай байланысады.

Екінші себеп - пайдаланушы саналы деңгейде мұндай виртуалды пайдаланушыларды қауіптің объектісі ретінде қабылдамайды, өйткені қоғам физикалық объектіні ғана маңызды қауіп ретінде қабылдауға дағдыланған, сондықтан қылмыскерлер оңай сенімге кіріп, қарапайым азаматтардың әлеуметтік шеңберіне кіреді.

Қылмыс жасаған адамның іс-әрекеттері жазасыз қалады деп санай отырып, заңсыз әрекет үшін жауапкершілік қаупін толық сезінбейтінін ескермеуге болмайды.

Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандардың бәріне электронды желі арқылы заңсыз әлеуметтік қауіпті әрекеттерді жасау оларды анықтау мүмкіндігін едәуір қиындатады. Егер олар тек әлеуметтік желі арқылы байланыс орнатса, қылмыскер мен оның ықпалына ұшыраған адам арасында

байланыс орнату қиын. Тәжірибе көрсеткендей, қылмыстық мәмілені тіпті бір-біріне таныс емес және бір-біріне қатысты ақпараты жоқ адамдар да жасай алады, олар тек елдің әртүрлі аймақтарында ғана емес, сонымен қатар әртүрлі заңдар қолданылатын түрлі мемлекеттерден де болуы мүмкін.

Әлеуметтік желілер арқылы қылмыс жасауға жастарды тартудың өсіп келе жатқан деңгейі, егер бұрын жас ұрпақтың қылмыстық мінез-құлқын қалыптастырудың негізгі факторы қоршаған орта мен қоршаған ортаның әсері болса (дисфункционалды отбасылар, қылмыстық аудандар, жаман компания және т.б.), онда бүгінгі таңда виртуалды орта осындай фактор болып табылады. Күн сайын теріс әсердің субъектісі болу мүмкіндігі артады, өйткені сіз үйден шықпай-ақ қылмыстық әлемнің өкілдерімен өзара әрекеттесе аласыз. Әлеуметтік желілерде жасалатын қылмыстардың ең көп үлесін есірткінің, психотроптық заттар мен олардың аналогтарының заңсыз айналымына байланысты қоғамға қауіпті әрекеттер құрайды. Есірткі қылмыстарының басым бөлігін интернет желісін пайдалану арқылы есірткіні сатып алу және өткізу құрайды.

Көбінесе жастар топтары мен әлеуметтік желілердегі қауымдастықтарда қосымша ақша табу және бұл үшін өте жоғары жалақы алу туралы ұсыныстар бар. Осындай ұсыныстармен тарату жеке хабарламаларда да жүзеге асырылады. Көбінесе заңсыз бизнесті ұйымдастырушылар осылайша есірткі таратушыларды жалдайды.

Мысалы, "2017 жылдың қараша айында Екатеринбургте полиция қызметкерлері он алты жасар Софияны ұстады, ол үш жасар інісімен бірге қалада серуендеп, синтетикалық есірткі таратып, оларды өзімен бірге Макдоналдс пакетінде алып жүрді.

Пәтерден тінту кезінде 6,2 килограмм синтетикалық есірткіні табылды, барлығы 6,5 килограм есірткі тәркіленді. Осы мөлшерден 70 келі есірткі алуға және бірнеше ондаған адамның өмірін қиюға болады. Софияның айтуынша, ол қосымша ақша табу арқылы ата-анасынан тәуелсіз болғысы

келген, және қылмыскерлермен әлеуметтік желілер арқылы байланысқа шыққан.

Оның айтуынша, басында есірткі тарататынын түсінбеген, артынша белгілі болып, бас тартпақ болғанда, есірткі сатушылар оған қауіп төндіре бастаған.

Әлеуметі жақсы, табысты отбасынан шыққан София жақсы оқыған, скрипка бойынша музыка мектебінің сегіз жылын бітірген, бірақ бұл қылмыстық жағдай оның бар өмірін бұзды[32. 23-28].

Компьютерлік ақпараттық-коммуникациялық жүйелер, интернет, әлеуметтік желілер қазіргі уақытта бұл тек әлеуметтік орта ғана емес, сонымен қатар қылмыстық іс-әрекеттің құралы.

Желілерде есірткі рецептері таратылып қана қоймайды, жаңа, дизайнерлік препараттар жарнамаланады, интернет арқылы есірткіні қалай сатып алу керектігі туралы егжей-тегжейлі айтылады.

"Дәстүрлі" есірткілерден басқа, Интернетте ақпараттық құралдар нарығында есірткінің мас күйін тудыратын бағдарламалық өнімдер бар, ал соның салдарынан құқық қорғау органдары жаңа құбылысқа – психотронды нашақорлыққа тап болады.

Бұл есірткіні "қолдан-қолға" сату түрінің өткеннің еншісінде қалғанымен байланысты. Компьютерлік технологияның дамуымен есірткінің заңсыз айналымы интернетке көбірек "еніп" жатыр. "Дозаға" тапсырыс беруге және төлеуге үйден шықпай-ақ "тышқан" пернесін бір рет басу арқылы болады.

Есірткіні тарату үшін: жаңа мүшелерді жалдаудың байланыссыз әдісі, есірткіні сақтауға және беруге арналған жасырын орындар, телефон хабарламалары, ICQ-хабарламалар, "қара интернет" (darknet), драг-маркеттер және т. б. қолданылады.

Есірткіні қолдануға баулу үшін жастар сайттары мен виртуалды журналдар құрылады, оқырмандар қауымдастықтары ұйымдастырылады, олардың ұраны (осындай журналдардың бірінің тақырыпшасында

көрсетілгендей): "Зиянды бейімділіктерді насихаттау және ақыл-ой үшін күрес" болады.

Жоғарыда айтылғандардан "есірткінің заңсыз айналымы (оларды сатып алу, сату) қазіргі уақытта вертуалды түрде жүзеге асырылады, бұл осы қылмыстарды жоғары латентті етеді. Күдіктінің (айыпталушының) егжей-тегжейлі сұрай кезіндегі айғақтарынсыз "виртуалды" есірткі қылмыстарының белгілерін дәлелдеу қиын"[33 б.69].

Интернет-ресурстардың бір бөлігі есірткі саудасын ICQ онлайн, әлеуметтік желілер арқылы, екіншісі – веб-сайттар арқылы жүргізеді.

Әдетте, қылмыскерлер Интернет-ресурстарға кірудің нақты орналасқан жерінің орнына маскировка қолданады, салдарынан есірткіге қарсы жедел бөлімшелер интернет-ресурстардың шет елдерде тіркелуін көреді. Интернет-ресурстарды мұндай тіркеу интернеттегі және әлеуметтік желілердегі есірткінің заңсыз айналымына қарсы іс-қимылды ұйымдастыруды едәуір қиындатады.

Пайдаланушының жеке басын және жасын нақты растауды қажет етпейтін электрондық төлем жүйелерін жасырын пайдалану мүмкіндігі тіпті мектеп оқушыларына психотроптық заттарға, "дизайнерлік препараттарға" – белгілі есірткінің химиялық құрылымын аздап өзгерту арқылы алынған синтетикалық заттарға тапсырыс беруге мүмкіндік береді.

Бірақ мұның бәрі қарапайым, жалпыға қол жетімді интернеттегі жағдай және бұл тек "айсбергтің ұшы" дегенді білдіреді .

Сонымен қатар басқа интернет бар, ол туралы көп адамдар біле бермейді, және ол қарапайым интернеттен әлдеқайда көп ақпаратқа толы.

Терең интернетті кәсіби түрде іздейтін алғашқы компаниялардың бірінің негізін қалаушы «қарапайым интернет» пен «терең интернетті» мұхит тереңдігі мен бетімен салыстырды: "Әрине, беті өте кішкентай, тіпті бөлігі де емес, мұхит пленкасы десе болады"[34. 69].

Қазіргі уақытта есірткіге қарсы сайттарды, драг-нарықтарды, есірткіні өндіруге арналған барлық нұсқаулықтарды табуға, құрамында есірткі бар

заттарды сатып алуға болатын ғаламдық желінің құрылымын шартты түрде бірнеше деңгейге бөлуге болады.

Ең танымал, ең көп таралған – бұл барлық сайттарды (жаңалықтар, жарнама, әдеби, ғылыми және т. б.), іздеу жүйелерін, электрондық поштаны, әлеуметтік желілерді және т. б. қамтитын жалпыға қол жетімді интернет. Бұл Интернетте есірткі заттарын таратумен айналысатын сайттар мен ақпараттық ресурстар, әдетте, жасырылған, бүркемеленген түрде жұмыс жасайды. Есірткінің жасырын жарнамасы, есірткіні дайындау жөніндегі нұсқаулық, әртүрлі ұсыныстар сайттың ішінде жабық форумдарда немесе көзге көрінбейтін гиперсілтемелерде жасырылады. Гиперсілтемелер қайтадан интернет-ресурстарға апарды, олардың нақты орналасқан жері орналастырылған ақпараттың мазмұнына қатаң бақылау жоқ елде тіркелген.

Интернеттің осы деңгейіне жету тіпті тәжірибесіз қолданушы үшін де қиын емес —Google, Yandex, Rambler, KM.RU сияқты кез – келген іздеу жүйесін қолдана отырып, және соншалықты танымал емес, бірақ белгілі артықшылықтарға ие – DuckDuckGo, mail.ru, Baidu, Bing, AOL, Ask, Webssearches және кейбір басқа іздеу жүйесі арқылы да болады .

Жоғарыда аталған кез-келген іздеу жүйесін қолдана отырып, есірткіні өндіру, сату немесе жарнамалау туралы сұралған ақпаратты іздеу үшін пайдаланушыға әдеттегі іздеу сұрауын тұжырымдау жеткілікті.

Іздеу жүйесінің нәтижесінде көрсетілген кілт сөздерді немесе кілт сөздермен байланысты сөздерді қамтитын мәтін үзінділері болады. Яғни, іздеу жүйесі іздеу нәтижелерінің бергі бетін көрсетеді. Сонымен қатар, бұл бетте әртүрлі нәтижелер болады: мәтіндік құжаттар ғана емес, сонымен қатар суреттер, бейне және аудио файлдары бар веб-беттер.

Жеке іздеу жүйелері сұралған ақпаратты дерекқордан алуға, FTP серверлерінен файлдарды, интернет-дүкендердегі өнімдерді, Usenet жаңалықтар топтарындағы ақпаратты және т. б. іздеуге қабілетті. Осылайша, пайдаланушы тек іздеу бетінен сілтемелерді таңдап, олар бойынша қажетті ақпараттық ресурстарға ауыса алады. Кейбір іздеу жүйелерінде жойылған

немесе бұғатталған жағдайда парақтардың сақтық көшірмелерін жасырын сақтау мүмкіндігі бар.

Ғаламдық желінің келесі деңгейі-маргиналды интернет, онда сіз есірткіге қарсы сайттарды, есірткіні сатуға арналған ұсыныстарды және оларды жасауға арналған рецепттерді неғұрлым қол жетімді және жартылай жабық түрде таба аласыз. Кейде мұндай интернетті "су астындағы" интернет деп атайды, яғни қарапайым және заңсыз екі ортаның шекарасында орналасқан интернет.

Интернеттегі осы деңгейдегі суреттер мен қызығушылық клубтарын зерттеу, әдетте, қарапайым пайдаланушының санасынан тыс, бірақ белгілі бір әлеуметтік қабаттан немесе әлеуметтік топтан (маргиналды тұлға, маргинал) тыс қалған немесе қоғам қызметінің белгіленген қағидаларын шығармашылық түрде жеңуге тырысатын пайдаланушының назарын аударуға арналған. Бұл мәселеге И. В.Жилавскийдің зерттеуі арналған [35. 175].

Қызығушылық танытқан пайдаланушыға маргиналды Интернетке кіру анонимайзер және прокси-серверлер деп аталатын бағдарламалардың көмегімен қол жетімді. Бұл анонимайзерлер (anonymizer)-бағдарламалар мен қызметтер (веб-сайттар) пайдаланушының орналасқан жерін, оның компьютерінің IP мекенжайын, басқа ақпаратты жасыруға, яғни қалаған ресурстарға қол жетімділікті анонимизациялауға мүмкіндік береді. Анонимді бағдарламалардың мысалдары: anonymouse, webwarper, hideme, webwarper, 2ip және басқалар.

Бұл анонимизаторлар компьютердің IP мекенжайы туралы ақпаратты жасырып қана қоймайды, сонымен бірге браузер пайдаланатын елді жасыруға мүмкіндік береді, сонымен бірге қадағалау органдары немесе провайдерлер бұғаттаған тыйым салынған сайттарға немесе веб-беттерге кіруге мүмкіндік береді.

Қызығушылық танытқан интернет-ресурстарға анонимді қол жеткізуден басқа, анонимайзер сізге файл алмасу құралдарынан ақпаратты

уақытша шектеусіз және ақылы тіркеусіз "жүктеуге", форумдар мен әлеуметтік желілерге кіруге мүмкіндік береді, егер олардың "әкімшілері" пайдаланушыны "лайықсыз" мінез-құлық үшін бұғаттаған болса.

VPN технологиясын қолдана отырып (Virtual Private Network-планетаның кез – келген нүктесінде орналасқан бірнеше компьютерді біріктіруге мүмкіндік беретін виртуалды жеке желі), су астындағы Интернетке кіру мүдделі пайдаланушылар үшін де қиын емес. Ақылы да, ақысыз да бұғатталған интернет-ресурстарға заңсыз қол жеткізуге мүмкіндік беретін көптеген VPN технологиялары бар.

Прокси - сервер-пайдаланушыларға әртүрлі желілік қызметтерге жанама сұраулар жасауға мүмкіндік беретін сервер: клиент прокси-серверге (немесе олардың тізбегіне) қосылады және басқа серверде орналасқан кез-келген ресурсты сұрайды. Сонымен қатар, клиенттің сұрауын немесе сервердің жауабын прокси сервер өзгерте алады және клиенттің жасырын болуына көмектеседі.

Есірткі заттары мен олардың прекурсорларының заңсыз айналымына қарсы іс-қимылды ұйымдастыру тұрғысынан бізді қызықтыратын Интернеттің тағы бір деңгейі-терең интернет деп аталады.

Бұл термин ағылшын тілінен invisible web ("терең веб" – ағылшын тілінен. deep web, hidden web) аударғанда "көрінбейтін желі" дегенді білдіреді [36. 354]. Терең интернет-бұл әмбебап іздеу жүйелерімен индекстелмеген дүниежүзілік желідегі көптеген ақпараттық ресурстар.

Интернеттің бұл бөлігі интернеттегі мәліметтер базасына сұраныс бойынша динамикалық түрде жасалынған веб-беттерден тұрады және қарапайым интернет қолданушыларының көпшілігі үшін ғана емес, сонымен қатар ғылыми әдебиеттерде де айтылмаған.

Терең интернет мәселелеріне арналған соңғы орыс тілді басылымдардың ішінен Дүниежүзілік Желінің аз зерттелген деңгейінің әртүрлі аспектілеріне қатысты бірнеше нәрсені атап өтуге болады.

Мысалы, А. Волков өз жұмысында [37. 32] ғаламдық желідегі терең (жасырын) гиперсілтемелердің өзекті мәселелерін және оларға ұқсас сілтемелер орнату арқылы туындыларды пайдаланудың құқықтық мәселелерін қарастырады.

Терең Интернетке кіру үшін қызығушылық танытқан пайдаланушылар TOR бағдарламалық жасақтамасын немесе прокси-серверлердің "шатастырылған" желісі болып табылатын басқа балама жүйелерді пайдаланады. TOR (The Onion Router –көпқабатты маршрутизатор) алынған және жіберілген барлық мәліметтер мен деректерді көптеген өз серверлері арқылы жүргізеді және сол арқылы пайдаланушының барлық ақпараттық іздерін жасырады.

Компьютерлік және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мамандары Интернеттің тағы екі деңгейін ажыратады – қараңғы интернет және жабық интернет.

Қараңғы интернет (Darknet) - жеке желілер, олардың байланыстары стандартты емес протоколдар мен порттарды қолдана отырып, желінің сенімді қатысушылары арасында ғана орнатылады. Қараңғы интернетте файл алмасу жасырын түрде жүреді, компьютерлердің IP мекенжайлары көпшілікке қол жетімді емес. Қараңғы интернетте есірткі, қару-жарақ, құжаттар мен адамдар саудасы, құпия құжаттармен файл алмасу, тыйым салынған кітаптар және т. б. орналастырылады.

Жабық интернет желісі - оған тек жабық жүйелерде қол жеткізуге болады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, Ресей Федералды салық қызметінің директоры В. П. Ивановтың өте маңызды баяндамасына тоқталайық, оның пікірінше, есірткінің интернеттегі және әлеуметтік желілердегі есірткі ресурстары арқылы таралу мәселесін шешуге жаңа әдіснаманы негіз етіп қою керек: "Интернетпен емес, интернетті өзінің қылмыстық мақсаттары үшін тиімді пайдаланатын желілік ұйымдасқан және жаһандық есірткі қылмысымен күресу керек. Интернет-бұл субъект емес,

өзара әрекеттесудің, қарым-қатынастың және өзара, кооперативті ойлаудың материалдандырылған ортасы. Өзара әрекеттесетін, бірлесіп ойлайтын және ғаламдық субъектілермен байланысатын Интернет – ол құрал. Сондықтан құралдың өзімен күресудің мәні жоқ. Интернет терроризм сияқты геосаясат, геоэкономика, геомәдениет және геостратегия құралы болып табылады. Қару-жарақпен емес, штабтармен және жаудың күштерімен күресу керек"[38. 1].

Интернеттің жастар ортасына әсерін біле отырып, желі арқылы есірткі мен психоактивті заттарды ашық насихаттау жүреді, есірткіге деген қызығушылық сақталады, есірткіні қолдануға шақырады, әртүрлі құралдар мен заттардың әсерінен өзгерген адамның сана-сезімі сипатталады, оларды жасауға арналған рецепттер беріледі, есірткіге қарсы заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершіліктен жалтару туралы кеңестер ұсынылады. Яғни, есірткілерді киберкеңістік арқылы, есірткі ресурстар арқылы заңсыз насихаттау сияқты өте күрделі мәселе бар.

Зерттеушілер интернеттегі іздеу жүйесінің көмегімен табылған танымдық немесе мотивациялық сипаттағы тиісті ақпаратты қамтитын кез-келген адам жеке адамның санасын өзгертетін есірткі мен психотроптық заттарды қолдануға түрткі бола алатынына сенімді. Мысалы, желілік ресурстарды пайдаланушы жеке немесе ұжымдық блогтағы жазбаны анықтай алады. "Блогер" өз парақшасында әртүрлі құралдарды қолданудың салдары мен нәтижесін егжей - тегжейлі сипаттайды-белгілі бір затты қабылдағаннан кейін есеңгірететін әсер және эйфория, психостимуляторлық заттарды қабылдағаннан кейін жағымсыз салдардың толық болмауын атап өтіп, сондай-ақ, есірткі мен психотроптық заттарды қабылдау толығымен қауіпсіз екенін көрсетеді. Әрине, олардың айналымға тыйым салынуы және заңнамаға сәйкес олардың айналымына қатаң бақылау жүргізілетіні туралы сөз қозғалмайды.

Сонымен қатар, кейде ақпараттық желіні пайдаланушы адамның психикалық процестеріне әсер ететін құралдарды үнемі қабылдайтын

адамдардың оң пікірлері бар форумдардағы түсініктемелермен, репосттармен таныса алады [39. 71-74].

Әр түрлі қауымдастықтардағы жазбалардың (хабарламалардың) мазмұнымен, мысалы, есірткіні ұнататындармен, әлеуметтік желіде немесе блог қызметінде танысқаннан кейін, пайдаланушы тек тартымды сипаттағы үстірт ақпаратпен танысып, олардың қарым-қатынастарының мәні туралы қате түсінік ала алады. Жалпы әлеуметтік сайттардағы "қуанышты" адамдардың суреттерінің астында олардың есірткіні қабылдайтыны туралы жаза отыра бұл құбылыстың қауіптілігі туралы жаңылыстырады.

Мұндай дұрыс емес ақпарат интернет-пайдаланушының "сынап көруге", есірткі немесе психотроптық заттарды алып көруге (пайдалануға) нетін тудыруы мүмкін. Сол жерде пайдаланушыға сайттардағы тиісті сілтеме арқылы, кіру паролін және құрамында есірткі бар заттарды болжамды өткізушінің "хэштегін" көрсете отырып, әлеуметтік желілердегі жабық қоғамдастық арқылы іске асыруға мүмкіндік береді.

Аталған факт қазіргі қазақстандық қоғам үшін есірткі мен психотроптық заттардың таралу проблемасының нақты қауіптілігін, өзектілігін бағалауға мүмкіндік береді. Желіде белсенді талқыланатын проблемамен, құрамында есірткі немесе психотроптық заттар бар өсімдіктерді заңсыз өсіруді насихаттаумен келісуге болмайды.

Бірқатар Интернет-сайттарда жиі кездесетін сөз "гровер" немесе "гроувер" (анг. "grow" – өсіру) - құрамында есірткі бар өсімдіктерді заңсыз өсіретін адам.

Зерттеу барысында қол жетімді сайттарда есірткі бар каннабис өсімдігін өсіруге арналған мәтіндік форматтағы кітаптарды тегін жүктеуге болатындығына назар аударық, мысалы, "Cannabis Bible "немесе" Анархистің аспаздық кітабы", сондай-ақ есірткі белсенді компоненттері бар өсімдіктерге дұрыс күтім жасау жөніндегі" бейнепособия " [40. 1].

"Сіздің деректеріңіз үшін жылдам, ақысыз және қауіпсіз" ұраны бар кітаптардан басқа, ұялы телефон платформасы үшін де, дербес компьютер үшін де жүктеуге болатын әртүрлі қосымшаларды жасауға және енгізуге болады. Бұл қосымшалар "мини-гид" бола алады және келесі мазмұндағы сұрақтарға жауап бере алады [41. 1]:

- Қалай алуға болады...?

– Бұл үшін не қажет...?

және басқа да бірқатар сұрақтар.

Бұл ақпараттың қол жетімділігі жастарды, мұндай ақпараттан әлеуметтік қорғалмаған жастарды, құрамында есірткі бар өсімдіктерді өсіруге байланысты заңсыз әрекеттерге итермелеп қана қоймайды, сонымен қатар есірткіні одан әрі "танымал етуге" ықпал етеді деп қорытынды жасауға болады.

Сондықтан, мемлекеттік биліктің, есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі қоғамдық бірлестіктердің жүргізген жұмыстарының елеулі көлеміне қарамастан, құқық қорғау органдары бүгінгі күні Есірткі мен психотроптық заттарды Интернет-насихаттау толқынын толық көлемде еңсере алмайтыны объективті болып көрінеді [41. 1].

Осылайша, зерттеу әлеуметтік желілерді қолдана отырып, есірткінің таралуына ықпал ететін детерминанттар негізінен әлеуметтік желілердің мемлекеттік бақылауға қол жетімділігімен және төмен сезімталдығымен байланысты деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бұл жағдайды қылмыскерлер жастарды интернет арқылы есірткі бизнесіне тарту үшін белсенді қолданады.

2.2. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының алдын алу жөніндегі шаралар

Есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес олардың алдын алуды көздейтіні белгілі, олардың бір нысанына осы саладағы түрлі бұзушылықтар үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік белгілеу жатады.

Егер біз шет мемлекеттердің тәжірибесіне жүгінетін болсақ, онда сіз осы мәселені шешудің көптеген қылмыстық-құқықтық тәсілдерін таба аласыз. Мәселен, 30-ға жуық мемлекет өзінің қылмыстық заңнамасында есірткіге байланысты қылмыс жасағаны үшін өлім жазасын көздеді. Бұл мемлекеттердің қатарына: АҚШ, Қытай, Франция, Ұлыбритания, Египет, Вьетнам, Иран, Түркия, Оңтүстік Корея, Индонезия жатады. Бұрынғы КСРО мемлекеттерінің ішінде Өзбекстан мен Тәжікстан бар.

Сонымен бірге, бірқатар мемлекеттерде есірткіні медициналық емес тұтыну үшін жауапкершілік жоқ жұмсақ заңнама қарастырылған. Мұндай мемлекеттерге: Австрия, Испания, Дания, Италия, Нидерланды, Швейцария, Эстония және Португалия жатады. Қазіргі заңгерлер арасында есірткіні қолданудың криминализациясы туралы қызу пікірталас бар.

Есірткі тұтынушыларды қылмыстық жауапкершілікке тартудың қарсыластары келесі дәлелдемелерді келтіреді:

- есірткіні тұтынушы нашақорлықтан зардап шегеді, ол Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымымен науқастық деп танылады, бұл өз кезегінде жазадан гөрі науқасты емдеу қажеттілігін білдіреді;

- адамның есірткі және психотроптық заттарды пайдаланғаны үшін жазалануы оның бостандыққа және жеке өмірге қол сұғылмаушылыққа конституциялық құқықтарына елеулі түрде қысым жасайды.

Бірінші дәлелге келетін болсақ, біздің ойымызша, нашақорлық ауруы тұтынушының жауапсыз мінез-құлқының салдары болып табылады және өзін есірткіге мас болу күйіне жүйелі түрде енгізу үшін өзінің қасақана әрекеттерін білдіреді.

Сирек жағдайларды қоспағанда, есірткіге тәуелділіктің жай-күйі адамның есірткіні тұтыну жөніндегі жүйелі, қайталанатын әрекеттерінің

нәтижесінде туындайды. Денсаулыққа зиянды әрекеттердің жолын кесуі мүмкін әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершіліктің басталу ықтималдығы болмаған кезде адам өзінің қауіпті әрекеттерін жалғастырады және өзін нашақорлық жағдайына жеткізеді. Осыған байланысты біз адамды әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілікке тартуды оның есірткіге тәуелділігінің алдын алу шарасы ретінде, ал егер бар болса, оның денсаулығын қалпына келтірудің бастапқы шарасы ретінде қарастырамыз.

Екінші дәлел бойынша, біздің ойымызша өте толық брілген Канада Жоғарғы Сотының «Есірткіні қолданғаны үшін оны қылмыстық жауапкершілікке тартуға қарсылық білдіре отырып, есірткіні қолдану оның өмір салтының ажырамас бөлігі болып табылады және жауапкершілікке тарту оның жеке басының бостандығын бұзу болып табылады» деп таныған жауабы дұрыс деп ойлаймыз (Канада құқықтар туралы хартиясының 7-бабы).

Көптеген судьялардың шешімі бойынша келесі шешім қабылданды: "Конституцияда бекітілген құқық қорғау механизмдерін әр индивид жеке басының жүріс-тұрыс салты ретінде тани алатындай, Конституция нормаларын кеңейте талқылай алмайды. Конституцияны жеке басының қорғанысы ретінде пайдаланған қоғам басқарылмайтын еді. Есірткі қолдану адамның психикалық жағдайының өзгеруіне әкеліп соқтырады және осы мағынада қоғамға қауіп төндіреді" [42. 1].

Осындай ұқсас талапкердің шағымына Венгрия Конституциялық Сотының жауабы келесідей болды: "Есірткіні қолдану өзін-өзі анықтау актісі емес. Керісінше, адам есірткіні қолдану нәтижесінде өзінің дербестігін жоғалтады, өйткені ол тәуелді - физикалық және психикалық тәуелділікті тудырады"[43. 91].

Есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымының басты себебінің бірі - оларды медициналық емес мақсатта тұтынатын адамдардың болуы. Мұндай сұраныс болмаған жағдайда есірткі саудасы мағынасыз болар еді. Есірткі саудасының бүкіл қылмыстық нарығы есірткіге тәуелді адамдардың тәуелділігін қанағаттандыру және сақтау үшін "жұмыс істейді".

Біз А.Л.Носов, О.Н.Корчагин және К.А.Колесниковтың пікірі бойынша "Есірткіні медициналық мақсаттан тұтыну, есірткі тұтынушыларының денсаулығына зиян келтірумен қатар, ұлттың нашарлауына алып келеді, сонымен қатар қылмыстық ұйымдасқан топтардың дамуына ықпал етеді" деп тұжырымдайды [44. 8-10].

"Тұтынушы - есірткінің заңсыз айналымы жүйесінің орталық тұлғасы болып табылады, өйткені қылмыстық айналым оны стимуляторлармен камтамасыз ету үшін жұмыс істейді" деген Т.М. Клименконың тұжырымдары әділетті [45. 28].

Қазіргі уақытта есірткіні қолданғаны үшін қылмыстық жауапкершілік АҚШ, Франция, Финляндия, Греция және Швеция сияқты елдерде қарастырылған.

Қазақстан Республикасында қоғамдық орындарда есірткіні, психотроптық заттарды, сол тектестерді медициналық емес мақсатта пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылық Қылмыстық кодекстің 296-бабының 1-бөлігінде көзделген. ҚР ҚК 296-бабының бірінші бөлігінің конструкциясында "қоғамдық орындарда" деген тұжырымды пайдалануға қатысты кейбір күмәндар туындайды. Құқық қолдану тәжірибесінде заңсыз оқиғаның дәл қоғамдық жерде болғанын анықтау қиындық тудырады [46. 1].

Сонымен қатар, кейбір ғалымдар "қоғамдық орын" ұғымының ресми анықтамасының болмауы қылмыстық әрекетті саралауда қиындықтарға әкеледі деп санайды [47. 644]. Алайда құқық қолдану практикасы бұл қиыншылықтарды тактикалық жолмен шешіп, орын алған қылмыстарды тіркеп отыр.

Төмендегі кестеде ҚР ҚК 296-бабының 1-бөлігі бойынша тіркелген және сотқа жіберілген қылмыстық істердің саны бойынша статистика келтірілген

Мерзімдер	Тіркелген	Сотқа жіберілген
-----------	-----------	------------------

	ҚЫЛМЫСТАР	ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР
2018 ЖЫЛ	519	447
2019 ЖЫЛ	684	613
2020 ЖЫЛ	688	590
2021 ЖЫЛ	273	186

Біздің пікірімізше, жоғарыда көрсетілген қауіптерге байланысты статистикалық деректер қоғамдық орындарда есірткіні, психотроптық заттарды, олардың аналогтарын медициналық емес мақсатта пайдаланғаны үшін жауапкершілікке тартылуы мүмкін адамдардың нақты санын көрсетпейді. Біздің күдіктеріміз 2021 жылдың 10 айында құқық қорғау органдарының тек Нұр-сұлтан қаласында тәркілеген есірткі саны жоғарыда келтірілген ақпаратты растайды.

Дегенмен, біз ҚР ҚК 296-бабы 1-бөлігінің диспозициясында "қоғамдық орындарда" деген тұжырымды қолдану өзге себептерге байланысты да сәтті емес деп санаймыз.

Есірткі немесе психотропты заттарды тұтынған тұлға есірткіге мас болу салдарынан басқаларға қауіпті болады және кеңістікте қозғалу қабілетін жоғалтпайды. Яғни, стимуляторларды тіпті қоғамдық емес жерде де қолданбай, есеңгіреген күйде қоғамдық орындарға баруы мүмкін.

Екінші жағынан, өз іс-әрекеттерін саналы түрде басқару қабілетінен айырылған есірткі тұтынушы қоғамдық орындарда жүргендер үшін ғана емес, сонымен қатар қоғамдық орын болып табылмайтын оған қол жетімді кеңістіктегі адамдар (мысалы, отбасы мүшелері) үшін де қауіпті болады.

Баяндалғанның негізінде ҚР ҚК 296-бабының 1-бөлігінің диспозициясынан "қоғамдық орындарда" деген сөздер алып тасталсын.

Біздің пікірімізше, бұл есірткіні, психотроптық заттарды, олардың аналогтарын медициналық емес мақсатта пайдалануды анықтау және жолын кесу бойынша құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігін арттырады,

бұл Қазақстан Республикасы халқының денсаулығы мен имандылығының қорғалу жағдайына оң әсер етеді.

О. А. Круковская "ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы қоғамға қарсы, тыйым салынған ақпараттың, атап айтқанда, есірткіге қатысты таралуына ықпал ететін ақпараттық процестерді ұйымдастыру мүмкіндіктерін кеңейтеді, сондықтан қылмыстың алдын алу шаралары осы ортаны назардан тыс қалдырмауы керек" деп дұрыс еске салады [48. 3]

Алдын алу іс-шараларына арналған тәсілдер кешенінде 4 топты бөлуге болады:

1. Есірткіні тұтыну проблемасына назар аудару дәрежесін есепке алуға байланысты тәсілдер (бастапқы, екінші, үшінші).

2. Мемлекеттік есірткіге байланысты саясатының ерекшеліктеріне қатысты тәсілдер (репрессивті, либералды, шектеуші).

3. ЖБЗ қолданумен байланысты девиантты мінез-құлықтың детерминанттарын ескеретін тәсілдер (эпидемиологиялық, ақпараттық-ағартушылық, психо-әлеуметтік, отбасылық, жүйелік-әрекеттік, медиабілім, рухани-адамгершілік тәрбие).

4. Есірткіні тұтынудан қорғау факторлары ретінде жеке және әлеуметтік ресурстарды дамытуға бағытталған тәсілдер (профилактиканың мазмұнды модельдері) (1-схема).

1 - Схема.

Есірткінің алдын алу тәсілдері			
Есірткіні тұтыну проблемасына назар аудару дәрежесін есепке алуға байланысты	Мемлекеттік есірткіге байланысты саясатының ерекшеліктеріне қатысты тәсілдер	ЖБЗ қолданумен байланысты девиантты мінез-құлықтың детерминанттарын ескеретін тәсілдер	Есірткіні тұтынудан қорғау факторлары ретінде жеке және әлеуметтік ресурстарды

тәсілдер			дамытуға бағытталған тәсілдер
Алдын алудың бастапқы шаралары	Алдын алудың репрессивті шаралары,	Эпидемиолог иялық тәсіл	Моральды қ қағидаттар моделі
Алдын алудың Екінші кезектегі шаралары	Алдын алудың либералды шаралары	Ақпараттық - ағартушылық тәсіл	Қорқыту моделі
Алдын алудың үшінші кезектегі шаралары	Алдын алудың шектеуші шаралары	Психо- әлеуметтік тәсіл,	Нақты білім моделі
		Отбасылық тәсіл,	Тиімді оқыту моделі
		жүйелік- әрекеттік тәсіл	денсаулық ты жақсарту моделі
		Медиабілімді к тәсіл	баламалы қызмет моделі
		Рухани - адамгершілік тәрбие беру тәсілі	өмірлік дағдыларды оқыту моделі
			мотивация моделі
			әлеуметтік қолдау моделі

			КОПИНГ- МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ МОДЕЛІ
--	--	--	----------------------------------

Есірткінің таралуының алдын алу жөніндегі қызметтің көрсетілген бағыттарын жоспарлы іске асыру құқық қорғау органдарының ұйымдастыру және штат кестелеріне өзгерістер енгізу кезінде мүмкін болады. Қазіргі заманғы жағдайлар - есірткінің заңсыз айналымына, сондай-ақ оларды насихаттаумен және таратумен айналысатын адамдарға байланысты жедел ақпаратты іздестіруді негізгі құзыретіне бекітетін арнайы бөлімше құру қажеттілігін талап етеді.

Есірткілер мен олардың прекурсорларының жаһандық желідегі заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл жөніндегі жүйелі жұмыс үшін, "интернетпен емес, желілік ұйымдасқан және жаһандық есірткі қылмысымен" күресу үшін жедел қызметкерлер заңнамада белгіленген талаптарды сақтауы және мәселелерге ерекше назар аударуы қажет [49, 4]:

"- интернет-қызмет провайдерін анықтау, ол сот шешімінің негізінде күдіктінің компьютерінен жасалған желілік қосылыстар туралы мәліметтерді тергеуге ұсына алады;

-компьютерлік ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы маманды есірткінің заңсыз айналымын насихаттайтын және оларды сатып алуға жәрдемдесетін сайттарға кіргені туралы мәліметтерді айқындау тұрғысынан ғана емес, сондай-ақ қызықтыратын интернет-ресурстарға шығуды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін белгіленген бағдарламалық қамтылымға да ақпаратты электрондық жеткізгіштерді, ақпаратты сақтау құрылғыларын қарап-тексеруді жүргізу мақсатында тарту;

-интернет-провайдерлер ұсынған күдіктінің қылмыстық іс-әрекеті кезеңінде қосылыстар тізбесін белгілеу, қорыту және талдау үшін желілік қосылыстар туралы мәліметтері бар ақпаратты электрондық жеткізгіштерді қарап тексеру және талдау жүргізу;

-кірген сайттардың, логиндердің және қызықтыратын интернет-ресурстарға қол жеткізу құпиясөздерінің атаулары бар жазбаларды (бар болса) қарау және тәркілеу" [50. 101-108].

Заңшығарушы мен құқық қорғау органдары ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, есірткінің заңсыз айналымы саласында болып жатқан процестерге жедел әрекет етуі тиіс, бұл қызметкерлерді даярлау және қайта даярлау бағдарламаларында ескерілуі керек.

Қылмыскерлердің компьютерлік технологиялар саласында жоғары білімі бар, мұндай әрекеттерді жасау тәсілдерін тиімді таңдай алатындығы және олардың қылмыстық әрекеттерінің іздерін жасырудың тиімді жолдары туралы білетіндігі сөзсіз.

Өз кезегінде, құқық қорғау органдарының қызметкерлері өздігінен әрекет етеді, белгілі бір іс-қимыл алгоритмі жоқ, басқаша айтқанда, олар көбінесе мұндай заңсыз әрекеттерді ашуды, тергеуді және алдын-алуды қалай жүзеге асыруды түсінбейді.

Практиканы зерделеу интернет желісінің ресурстарын пайдалана отырып жасалатын қылмыстардың алдын алу, анықтау, жолын кесу және ашу бойынша ПО жедел бөлімшелерінің қызметін ұйымдастыруда елеулі кемшіліктердің бар екендігін куәландырады.

Бұл Қазақстан Республикасының жедел-ізвестіру заңнамасында бекітілген ЖІШ тиімділігінің төмендігіне байланысты. Darknet желісінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне байланысты анықтама беру, сауалнама жүргізу сияқты ЖІШ жүзеге асыру оң нәтижелерге әкелмейді.

Сонымен қатар, теориялық жағынан да, практикалық жағынан да қазіргі қиындықтар Интернет желісіндегі есірткінің заңсыз айналымына жедел-ізвестіру іс-қимылын қолданыстағы нормативтік реттеу қазіргі заманғы сын-тегеуріндерге және кибер-қылмыстың технологиялық жарақтану деңгейіне жауап бермейтіндігімен байланысты.

Интернет желісіндегі жедел-іздігіру шараларының және ақпараттық-телекоммуникациялық ресурстарды құру үйлестіру, мысалы, байланысты тауарлар дүкендерін ашу арқылы, жедел бөлімшелерге қылмыскерлердің жеке басын әшкерелейтін ақпарат алуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

О.П.Грибунов қазіргі уақытта заманауи технологияларсыз қылмыстарды ашу және тергеу процесі іс жүзінде мүмкін еместігін атап өтті [51. 11].

Интернет желісінде аты аңызға айналған объектілерді құру жолымен есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстардың ерте сатыларында алдын алу мәселелерінде ішкі істер органдарының жедел бөлімшелерінің рөлін күшейту мақсатында қолданыстағы жедел-іздігіру заңын өзгертуге нақты қажеттілік пісіп-жетілді.

Біз С. В. Тимофеевтың былай деп жазған тұжырымдамасымен келісеміз: "Осы қылмыстар үшін "ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып жасалған қауіпті психобелсенді заттардың заңсыз айналымы саласындағы қылмыстардың алдын алу ұғымын енгізген дұрыс", және "ол түсінікті жедел-іздігіру қызметінің міндеттерін шешу мақсатында білімді (ақпаратты) пайдалану жолымен ақпараттық-телекоммуникациялық ресурстар түрінде Интернет желісінде аты аңызға айналған объектілерді құру бойынша жедел бөлімшелердің заңнамада көзделген мақсатты қызметін түсіну керек" [52. 41].

Осылайша, әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткі құралдарының таралуының тиісті алдын алуды қамтамасыз ету мақсатында мынадай қорытынды жасауға болады:

- ішкі істер органдарының құрылымында арнайы жедел бөлімше құру, оның негізгі міндеті есірткі мен психотроптық заттардың, сондай-ақ оларды насихаттаумен және таратумен айналысатын адамдардың заңсыз айналымына байланысты жедел ақпаратты іздігіру болады;

- "ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып жасалатын қауіпті психобелсенді заттардың заңсыз айналымы

туралы ақпаратты табу жөніндегі іс-шарамен" жедел-іздістіру қызметі туралы Қазақстан Республикасы Заңының 11-бабының 2-бөлігінде бекітілген жалпы жедел-іздістіру іс-шараларының тізбесін толықтыру. Бұл іс-шараның мәнін «жедел-іздістіру қызметінің міндеттерін шешу мақсатында білімді (ақпаратты) және мүмкіндіктерді орынды үйлестіру және оңтайлы пайдалану жолымен Интернет желісінде ақпараттық-телекоммуникациялық ресурстар түрінде аты аңызға айналған объектілерді құру жөніндегі жедел бөлімшелердің заңнамада көзделген мақсатты қызметі» деп түсіну керек.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде біз төмендегі тұжырымдамаға келдік:

1. Есірткі құралдарының таралуының алдын алуды құқықтық реттеу туралы мәселені Қазақстан Республикасының сәйкес заңдарының қабылданғанынан бастау керек:

"Қазақстан Республикасының 1961 жылғы Есірткілер туралы бірыңғай конвенцияға түзетулер туралы 1972 жылғы Хаттамаға сәйкес енгізілген түзетулерімен бірге 1961 жылғы Есірткілер туралы бірыңғай конвенцияға қосылуы туралы" 1998 жылғы 1 шілдедегі Заңы;

"1988 жылғы 20 желтоқсандағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткілер мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес туралы Конвенциясына Қазақстан Республикасының қосылуы туралы" 1998 жылғы 29 маусымдағы Заңы.

Осылайша, Қазақстан Республикасының аумағында есірткінің заңды айналымын құқықтық реттеу және олардың заңсыз таратылуына қарсы күрес жоғарыда көрсетілген конвенциялардың ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан Республикасы ТМД, ЕурАзЭҚ, ОАЭС, АӨСШК, ҰҚШҰ немесе ШЫҰ шеңберіндегі түрлі форматтағы бірқатар үкіметаралық және ведомствоаралық келісімдер мен шарттардың қатысушысы болды. Мұндай реттеудің негізгі отандық құқықтық базасын "Есірткі, психотроптық заттар, сол тектестер мен прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл шаралары туралы" 1998 жылғы 10 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы құрайды, ол есірткі мен психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың айналымы саласындағы мемлекеттік саясаттың құқықтық негіздерін белгілейді және наркологиялық көмек көрсету мен азаматтардың денсаулығын, қоғамдық және мемлекеттік қауіпсіздікті қорғау мақсатында олардың заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл шараларын белгілейді.

Өздеріңіз білетіндей, әртүрлі құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жауапкершілік олардың қоғамдық қауіптілігінің ауырлығына байланысты жіктеледі. Осыған байланысты есірткіні заңсыз таратқаны үшін жауапкершілік олардың ауырлық дәрежесіне қарай ҚР ӘҚБтК-де және ҚР ҚК-де көзделген.

Осылайша, Қазақстан Республикасында есірткінің таралуының алдын алуды құқықтық реттеу халықаралық нормативтік актілерді басқаратын нормативтік құқықтық актілердің көлемді кешенін білдіреді. Бұл құқықтық кешенге есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңды айналымын реттейтін құқықтық актілер, сондай-ақ олардың заңсыз таратылғаны үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті белгілейтін заңнама кіреді.

2. Есірткінің таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы шетелдік заңнаманы талдауды: алдымен жақын шет елдердің, содан кейін алыс шет елдердің заңнамаларына жіктей отыра жасадық.

Осыған байланысты ТМД елдерінің Қылмыстық кодексінің көптеген нормалары бірдей, құқықтық қатынастардың осы саласын реттейтін нормалар денсаулық пен адамгершілікке қарсы зорлық – зомбылыққа арналған ұқсас бөлімдер мен тарауларға орналастырылған, дегенмен бұл қылмыстарды Өзбекстан Қылмыстық кодексінде "Есірткі немесе психотроптық заттардың заңсыз айналымын құрайтын қылмыстар" сияқты тәуелсіз тарауға бөлу тәжірибесі бар. Молдова Республикасынан басқа ТМД-ға қатысушы барлық мемлекеттердің Қылмыстық кодекстерінде өткізу мақсатының болуына немесе болмауына байланысты сараланған жауапкершілік белгіленеді. Негізінен, таяу шетел мемлекеттерінің заңнамаларында айтарлықтай айырмашылықтар жоқ екенін анықтадық.

Алыс шетел мемлекеттерінің есірткі құралдарының таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын талдау да сәйкес жіктеуді талап етеді. Өйткені алыс шет елдерде мемлекеттер қатаң қылмыстық саясат көзделгендерге және есірткі құралдарын таратушыларға қатысты жұмсақ,

икемді қылмыстық саясат қолданатындарға бөлінеді. Соңғы ұстаным есірткі құралдарының айналымы заңдастырылған немесе оны заңсыз сатқаны үшін салыстырмалы түрде жеңіл санкция бар бірқатар алдыңғы қатарлы шет елдердің заңнамасымен келісіледі. Есірткіге қатысты либералды саясат бірқатар Еуропа елдерінде, мысалы, Бельгия, Дания, Португалия, Италия және т. б. ұстанады. ҚХР Қылмыстық кодексі есірткіні қолдану мен таратуға байланысты қылмыстарды анықтайды және өмір бойына бас бостандығынан айыру мен өлім жазасын тағайындай отыра осындай қылмыстардың жолын кесу шараларын белгілейді.

Жақын және алыс шет мемлекеттердің есірткі құралдарының таралуына қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамаға жүргізілген талдау нәтижесінде біз кейбір оң тәжірибені бізге қолдануға болады деген қорытындыға келдік.

Қабылдауға болатын оң заңнамалық тәжірибе ретінде есірткі және психотроптық заттарды дайындау үшін ғана емес (Өзірбайжан Республикасының, Молдова Республикасының, Тәжікстан Республикасының және Украинаның Қылмыстық кодексінде көзделгендей), өндіру үшін де жауапкершілікті белгілеу болып табылады. Өйткені, өнеркәсіптік жабдықты қолдана отырып есірткі өндірісімен айналысу үлкен қоғамдық қауіп тудырады.

3. ҚР ҚК-нің 296-303-баптарында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтар есірткінің заңсыз таралуына ықпал етеді. Статистикалық деректерге жүгіне отыра республика бойынша соңғы үш жылда есірткіні таратуға кінәлілер анықталып, ұсталған жағдайда ғана тіркелген фактілердің ғана көреміз. Алайда, қылмыстың бұл түрі латенттіктің жоғары деңгейіне ие.

Тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтардың статистикасына есірткінің таралуы бойынша фактілердің тек бір бөлігі ғана түсетіні айқын. Қазіргі уақытта есірткіні тарату әдістері қылмыскерлермен жетілдірілуде және олардың "қолдан қолға" берілуі орын алмайды. Есірткіні интернет арқылы тарату әдісі өте кең таралған.

Осылайша, Қазақстан Республикасының аумағында есірткі құралдарының заңсыз таралуының қазіргі жай-күйін зерделеу мыналарды көрсетеді:

- біріншіден, республикада есірткі құралдарын заңсыз тарату бойынша тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтардың саны жоғары деңгейде болып калуда. Алайда, осы құқық бұзушылықтардың латенттігінің жоғарылауын ескере отырып, олардың нақты саны ресми мәліметтерде көрсетілген мөлшерден едәуір көп болуы мүмкін деп болжау керек;

- екіншіден біздің республикамыздың есірткі тұтынушылары дәстүрлі есірткімен қатар әртүрлі синтетикалық есірткі түріндегі "қазіргі заманғы жаңа психобелсенді заттарды" пайдалануда басқа мемлекеттердің есірткі тұтынушыларымен қатар келеді.

4. Әлеуметтік желі-бұл әлеуметтік өзара қатысуды ұйымдастыруға болатын Интернет желісінің ақпараттық кеңістігінің бөлігі (веб-сайттар, платформалар, онлайн қызметтер жиынтығы). Біздің мемлекетіміздің аумағында ең көп таралған әлеуметтік желілер: "ВКонтакте", "Одноклассники", "Instagram"; "Youtube" және "Rutube" бейне платформалары; кросс-платформалық мессенджерлер: "Skype", "WhatsApp", "Viber" және т. б. Осы әлеуметтік желілерді қылмыс жасау үшін пайдалануға ықпал ететін негізгі себептер:

-виртуалды кеңістіктегі қол сұғылмаушылықтың саналы сезімі адамның қырағылығын төмендетуге көмектеседі, өйткені әлеуметтік желілерде ол қылмыскермен оңай байланысады.

-адамдар мұндай виртуалды пайдаланушыларды қауіптің субъектісі ретінде қабылдамайды, өйткені қоғам физикалық объектіні ғана маңызды қауіп ретінде қабылдауға дағдыланған, сондықтан қылмыскерлер оңай сенімге кіріп, қарапайым азаматтардың әлеуметтік шеңберіне кіреді. Қылмыс жасаған адамның белгісіз және жазасыз қалады деп санай отырып, заңсыз әрекет үшін жауапкершілік қаупін толық сезінбейтінін ескермеуге болмайды. Сонымен қатар, заңсыз әлеуметтік қауіпті әрекеттерді электронды желі

арқылы жасау оларды анықтау мүмкіндігін едәуір қиындатады. Егер олар тек әлеуметтік желі арқылы байланыс орнатса, қылмыскер мен оның ықпалына ұшыраған адам арасында байланыс орнату қиын.

Тәжірибе көрсеткендей, қылмыстық мәмілені тіпті бір-біріне таныс емес және бір-біріне қатысты ақпаратқа ие емес адамдар да жасай алады, олар тек елдің әртүрлі аймақтарында ғана емес, сонымен қатар әртүрлі заңдар қолданылатын әртүрлі мемлекеттерден де болуы мүмкін.

Осылайша, зерттеу әлеуметтік желілерді қолдана отырып, есірткінің таралуына ықпал ететін детерминанттар негізінен әлеуметтік желілердің мемлекеттік бақылауға қол жетімділігімен және төмен сезімталдығымен байланысты деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бұл жағдайды қылмыскерлер жастарды интернет арқылы есірткі бизнесіне тарту үшін белсенді қолданады.

5. Есірткі құралдары мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес олардың алдын алуды көздейтіні белгілі, олардың бір нысанына әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік белгілеу жатады. Біз адамды әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілікке тартуды есірткіге тәуелділіктің жолын кесу шарасы ретінде қарастырамыз, ал есірткіге тәуелділік жағдайында алдымен оның денсаулығын қалпына келтіру шараларын қолданамыз. Біздің ойымызша, есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымының басты себебі-оларды медициналық емес мақсатта тұтынатын адамдардың болуы. Мұндай сұраныс болмаған жағдайда есірткі саудасы мағынасыз болар еді. Есірткі саудасының бүкіл қылмыстық нарығы есірткіге тәуелді адамдардың тәуелділігін қанағаттандыру және сақтау үшін "жұмыс істейді". Статистикалық деректер қоғамдық орындарда есірткі мен психотроптық заттарды, сол тектестерді медициналық емес мақсатта пайдаланғаны үшін жауапкершілікке тартылуы мүмкін адамдардың нақты санын көрсетпейді. Біздің күдіктеріміз Құқық қорғау органдарының 2021 жылдың 10 айында тек Нұр-сұлтан қаласында тәркілеген түрлі есірткі құралдарының саны туралы ақпаратпен расталады.

Дегенмен, біз ҚР ҚК 296-бабы 1-бөлігінің диспозициясында "қоғамдық орындарда" деген тұжырымды басқа себептермен де сәтсіз санаймыз. Есірткі немесе психотроптық затты, олардың аналогтарын пайдаланған адам есірткіге мас болу салдарынан айналасындағылар үшін қауіпті болады. Стимуляторларды қоғамдық емес жерде де қолданып, есенгіреген адам қоғамдық орындарға бара алады.

Екінші жағынан, өз іс-әрекеттерін саналы түрде басқару қабілетінен айырылған есірткі тұтынушы қоғамдық орындарда жүргендер үшін ғана емес, сонымен қатар қоғамдық орын болып табылмайтын оған қол жетімді кеңістіктегі адамдар үшін де қауіпті болады.

Заңшығарушы мен құқық қорғау органдары ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, есірткінің заңсыз айналымы саласында болып жатқан процестерге жедел ден қоюға тиіс деп ойлаймыз, бұл қызметкерлерді даярлау және қайта даярлау бағдарламаларында ескерілуге тиіс.

Қылмыскерлердің компьютерлік технологиялар саласында жоғары білімі бар, мұндай әрекеттерді жасау тәсілдерін тиімді таңдай алатындығы және олардың қылмыстық әрекеттерінің іздерін жасырудың тиімді жолдары туралы білетіндігі сөзсіз.

Өз кезегінде, құқық қорғау органдарының қызметкерлері өздігінен әрекет етеді, белгілі бір іс-қимыл алгоритмі жоқ, басқаша айтқанда, олар көбінесе мұндай заңсыз әрекеттерді ашуды, тергеуді және алдын-алуды қалай жүзеге асыруды түсінбейді.

Практиканы зерделеу интернет желісінің ресурстарын пайдалана отырып жасалатын қылмыстардың алдын алу, анықтау, жолын кесу және ашу бойынша ПО жедел бөлімшелерінің қызметін ұйымдастыруда елеулі кемшіліктердің бар екендігін куәландырады. Бұл Қазақстан Республикасының жедел-ізвестіру заңнамасында бекітілген ЖІШ тиімділігінің төмендігіне байланысты.

Darknet желісінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне байланысты анықтама беру, сауалнама жүргізу сияқты ЖІШ жүзеге асыру оң нәтижелерге әкелмейді. Сонымен қатар, теориялық жағынан да, практикалық жағынан да қазіргі қиындықтар Интернет желісіндегі есірткінің заңсыз айналымына жедел-іздігіру іс-қимылын қолданыстағы нормативтік реттеу қазіргі заманғы сын-тегеуріндерге және кибер-қылмыстың технологиялық жарақтану деңгейіне жауап бермейтіндігімен байланысты.

Осылайша, зерттеу нәтижесінде келесідей қорытынды жасалды:

1. Шет мемлекеттердің оң заңнамалық тәжірибесін ескере отырып, біз кейбір оң тәжірибені өз заңнамамызға еңгізе аламыз.

Осыған байланысты ҚР ҚК 297-бабының бірінші бөлігі толықтырылып, келесі редакцияда жазылсын: "Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, өндіру, сатып алу, иемдену, сақтау, тасымалдау, оларды жөнелту не өткізу". Сондай-ақ, Қытай тәжірибесі бойынша есірткі заттарын заңсыз таратумен айналысатын адамдар туралы полицияға ақпарат берген адамдарға сыйақы беру көзделсін.

2. ҚР ҚК 296-бабы 1-бөлігінің диспозициясында "қоғамдық орындарда" деген тұжырымды қолдану сәтті емес деп санаймыз. Сондықтан ҚР ҚК 296-бабының 1-бөлігінің диспозициясынан "қоғамдық орындарда" деген сөздер алып тасталсын.

3. Әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, есірткінің таралуының тиісті профилактикасын қамтамасыз ету мақсатында:

- ішкі істер органдарының құрылымында арнайы жедел бөлімше құру, оның негізгі міндеті есірткі құралдары мен психотроптық заттардың, сондай-ақ оларды насихаттаумен және таратумен айналысатын адамдардың заңсыз айналымына байланысты жедел ақпаратты іздестіру болады;

- "Жедел-іздігіру қызметі туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 11-бабының 2-бөлігінде бекітілген жалпы жедел-іздігіру іс-шараларының тізбесін, ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды пайдалана

отырып жасалатын қауіпті психобелсенді заттардың заңсыз айналымы туралы ақпаратты табу жөніндегі іс-шарамен толықтыру, мұны жедел-ізвестіру қызметінің міндеттерін шешу мақсатында білімді (ақпаратты) және мүмкіндіктерді орынды үйлестіру және оңтайлы пайдалану жолымен Интернет желісінде ақпараттық-телекоммуникациялық ресурстар түрінде аты аңызға айналған объектілерді құру жөніндегі уәкілетті жедел бөлімшелердің заңнамада көзделген мақсатты қызметі деп түсіну керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дозоренко В. А. Уголовно-правовые проблемы противодействия наркотической преступности в России//Вестник ТГУ, выпуск 1 (117), 2013 С.321-325
2. БҰҰ ЕҚБ-нің 2020 жылғы Есірткі туралы Дүниежүзілік баяндамасы // <https://caricc.org/index.php/novosti/item/1327-vsemirnyj-doklad-unp-oon-o-narkotikakh-2020-goda>
3. 2021 жылғы он айда Нұр-сұлтан қаласында нашақорлыққа және есірткі қылмысына қарсы бағытталған мемлекеттік органдардың қызметін үйлестіру жөніндегі ведомствоаралық штаб жоспарының тармақтарын іске асыру жөніндегі ақпарат// Электронный ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/details/232500?directionId=56&lang=ru>
4. 1988 жылғы 20 желтоқсандағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес туралы Конвенциясы: <https://docs.cntd.ru/document/1900535>
5. Абдиров Н.М. Антинаркотическая политика: определение стратегических целей и путей их реализации//Современные проблемы и тенденции развития уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права Республики Казахстан. - Караганда, 2009
6. Программа УНП ООН для Центральной Азии на 2022-2025 годы. https://www.unodc.org/documents/centralasia/2021/publications/Signed_UNODC_Programme_RU_25.11.21.pdf
7. «Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрестегі ынтымақтастығы туралы келісімді бекіту туралы»Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы 2002 жылғы 30 шілде N 849 (<https://docs.cntd.ru/document/901823934>)
8. «Есірткі, психотроптық заттар, сол тектестер мен прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл

- шаралары туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 10 шілдедегі N 279 Заңы (https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000279_)
9. Тагиль И., Рылко Е. Лицензирование предпринимательской деятельности: понятие и значение // Организационно-правовые аспекты инновационного развития АПК. 2014. № 11. С. 522-524.
 10. Мильшин, Ю.Н. Лицензирование как способ обеспечения прав и законных интересов граждан. Круглый стол: Приоритеты правовой политики современной России (окончание) / Ю.Н. Мильшин // Правоведение. – 1998. – №1. – С. 54-61
 11. «Рұқсаттар және хабарламалар туралы» 2014 жылғы 16 мамырдағы Қазақстан Республикасының Заңы № 202-V ҚРЗ. (https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31548200)
 12. Разаренов, Ф.С. О сущности и значении административного надзора в советском государственном управлении // Вопросы административного права на современном этапе. М., 1963. С. 69-78.
 13. Самойлюк Р.Н. Методы осуществления государственной власти в Российской Федерации монография / Под редакцией Н.В. Макарейко. Нижний Новгород, 2015. С 31-47
 14. Мартынов А.В. Административный надзор в России: теоретические основы построения: монография / Под ред. Ю.Н. Старилова. М.: ЮНИТИ - ДАНА: Закон и право 2010 С. 74
 15. Рустамов Э.Г.О. Административный контроль и надзор: основные подходы к разграничению понятий и проблематика толкований данных понятий в современной юридической литературе // В сборнике: Право. Общество. Государство. Сборник научных статей. Санкт-Петербург, 2017. С. 130-133.
 16. Дзакоев З.Л. Социальные аспекты потребления наркотиков и психотропных веществ / З.Л. Дзакоев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.https://dis.ru/library.ru

- 17.Зазулин Г.В. Наркоэпидемия. Политика. Менеджмент / Г.В. Зазулин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://search.rsl.ru>
- 18.Дьяченко А., Четвертакова Е. Ответственность за незаконный оборот наркотиков по УК зарубежных стран // Уголовное право. 2001. № 1. С. 9-14
- 19.Буркова Е.А. Наркобизнес: понятие, состояние, возможности противодействия / Е.А. Буркова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://search.rsl.ru>
- 20.Чепыжова Е. Расплата неизбежна // Наука и жизнь. 1998. № 9 <https://www.nkj.ru/archive/articles/11220/>
- 21.Уголовный Кодекс Китайской Народной Республики от 01.10.1997. – 39 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ru.chinaembassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330730.htm> (дата обращения: 23.01.2022)
- 22.Захаров Н.А. Зарубежное уголовное законодательство в сфере незаконного оборота наркотиков на примере Китая // Научное сообщество студентов XXI столетия, № 6. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https://sibac.info/archive/social/6\(53\).pdf](https://sibac.info/archive/social/6(53).pdf) (дата обращения: 14.02.2022)
- 23.Интернет-ресурс WWW.ANEWS.COM. Сдай его - мы заплатим! Как в Китае борются с наркоторговлей. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.anews.com/p/110113473-sdaj-ego-my-zaplatim-kak-v-kitae-boryutsyas-narkotorgovlej/> (дата обращения: 2.02.2022)
- 24.Information of US Forest Service. URL: [http:// www.fs.fed.us/lei/drug-control-program.php](http://www.fs.fed.us/lei/drug-control-program.php).
- 25.Samaha Joel Criminal Law, 11th edition. Wadsworth, 2014. Pp. 117-119
- 26.В пяти регионах РК прошла спецоперация по ликвидации сети оптового распространения наркотиков//: https://www.kt.kz/rus/crime/_1377926194.html

- 27.27. БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы (БҰҰ ЕҚБ) жариялаған 2021 жылғы Есірткі туралы Дүниежүзілік баяндама// <https://wdr.unodc.org/>
- 28.Иванилова А. В Казахстане сложилась парадоксальная ситуация с наказанием за наркопреступления// <https://mk-kz.kz/social/2019/11/27/v-kazahstane-slozhilas-paradoksalnaya-situaciya-s-nakazaniem-za-narkoprestupleniya.html>
- 29.Как продают синтетические наркотики в Казахстане//[tps://total.kz/ru/news/zhizn/kak_prodat_sinteticheskie_narkotiki_v_kazahstane_date_2021_01_13_21_22_30](https://total.kz/ru/news/zhizn/kak_prodat_sinteticheskie_narkotiki_v_kazahstane_date_2021_01_13_21_22_30)
- 30.Қазақстан Республикасындағы есірткі ахуалы туралы баяндама //kaznmu.kz
- 31.Соловьев, В.С. Преступность в социальных сетях интернета (криминологическое исследование по материалам судебной практики) / В.С. Соловьёв // Всероссийский криминологический журнал. – 2016. – Т.10. – № 1. – С. 60-72.
- 32.Евсюкова Д.С. Преступность в социальных сетях - угроза духовно-нравственному становлению современной молодёжи//В сборнике: Студент XXI века: ценности, мировоззрение, идеалы. Материалы Всероссийских научных студенческих чтений, посвященных Дню российской науки и 20-летию Старооскольского филиала НИУ «БелГУ». 2019. С. 23-28.
- 33.Шарманкин С. В. Особенности доказывания по уголовным делам о преступлениях в сфере незаконного оборота синтетических наркотических средств, совершённых с использованием сети Интернет / С. В. Шарманкин // Антинаркотическая безопасность. 2014. № 3. С. 68–71. ISSN 2308-7366.
- 34.Паганини П. Хорошее и плохое в Deep Web [Электронный ресурс] / П. Паганини // Блог о разведывательных технологиях в бизнесе. Режим

- доступа: <http://hrazvedka.ru/guru/xoroshee-i-plohoe-v-deep-web.html>(дата обращения: 19.02.2016).
- 35.Жилавская И. В. Медиаобразование молодёжи: монография / И. В. Жилавская. М. : РИЦ МГГУ им. М. А. Шолохова, 2013. 243 с. ISBN 978-5-8288-1404-6.
- 36.Gary Price, Chris Sherman. The Invisible Web: Uncovering Information Sources Search Engines Can't See. CyberAge Books, 2001/430 pp. ISBN 0-910965-51-X. Available at: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8528/librarytrendsv52i2h_opt.pdf (accessed February 23, 2016).
- 37.Волков А. Правовые проблемы использования произведений путём установки к ним глубоких гиперссылок в сети Интернет / А. Волков // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права (Россия, г. Москва). 2009. № 8. С. 29–38. ISSN 0201-7059.
- 38.Выступление председателя Государственного антинаркотического комитета, директора ФСКН России В. П. Иванова на заседании ГАК, Москва, 24 декабря 2014 г. [Электронный ресурс] // Официальный сайт ФСКН России. Режим доступа: [http://www.fskn.gov.ru/includes/periodics/speeches_fskn/2014/1224/101334420/detail.shtml](http://www.fskn.gov.ru/includes/periodics/speeches_fskn/2014/1224/101334420_detail.shtml) (дата обращения: 19.02.2016).
- 39.Киселев А.В., Борисенко К.А. Социально-информационные аспекты профилактики распространения наркотических средств и психотропных веществ в телекоммуникационной сети «Интернет»// Социальные отношения. – 2019. – № 1 (28). С.71-74, ISSN 2218-9270
- 40.Marijuana Books, Grower Guides, History and Law. URL: <http://www.fsbookco.com/aaamarijuanabooks.html> (дата обращения 09.02.2022)
- 41.Grow Weed 420 Cannabis Bible. APKPure. URL: <https://apkpure.com/ru/grow-weed-420-cannabis-bible/com.calserra.growweed> (дата обращения 11.02.2022)

42. R. v. Malmoglaine; R. v. Caine, 2003 SCC 74, [2003] 3 S.C.R. 571; текст решения доступен на официальном сайте Верховного Суда Канады по ссылке <http://csc.lexum.umontreal.ca/en/2003/2003scc74/2003scc74.html>)
43. Уитц Р., Шайо А. Конституционные ценности в практике конституционного правосудия Венгрии // Сравнительное конституционное обозрение. 2007. № 2 (59). С. 91
44. Носов А. Л., Корчагин О. Н., Колесников К. А. Переосмысление государственной антинаркотической политики: оперативно-розыскная деятельность — ключевой приоритет ФСКН России // Наркоконтроль. 2012. № 2. С. 8—10
45. Клименко Т. М. Проблемы противодействия наркопреступности, наркотизму и наркомании в Российской Федерации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Волгоград, 2008. С. 28
46. Аскарова А. Уголовная ответственность за незаконное обращение с наркотическими средствами по новому Уголовному кодексу [Электронный ресурс] / А. Аскарова. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37370
47. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / И.Ш. Борчашвили ; под ред. А.К. Даулбаева. — Алматы: Жеты Жаргы, 2015. — Т. 2: Особенная часть. — 1120 с
48. Круковская О.А. Социально-педагогическая профилактика наркотической зависимости студентов учреждений среднего профессионального образования: Диссертация ... КПН: 13.00.02. — Москва, 2013. — 230 с.
49. Быков В. М. Преступления в сфере компьютерной информации: криминологические, уголовно-правовые и криминалистические проблемы : монография / В. М. Быков, В. Н. Черкасов. М. : Юрлитинформ, 2015. 328 с. ISBN 978-5-4396-1005-1.

- 50.Гурьянов К.В., Шатило Я.С. Организация противодействия распространению наркотиков через интернет//Антинаркотическая безопасность. 2016. № 1 (6). С. 101-108.
- 51.Грибунов О. П. К вопросу о противодействии экстремизму на объектах транспорта // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. - 2013. - № 3 (66). - С. 9-16.
- 52.Тимофеев С.В. Особенности предупреждения сбыта наркотиков, осуществляемого с использованием информационно-телекоммуникационных технологий// Вестник Восточно-Сибирского института МВД России, 1 (92), 2020 года.